

Makale olarak kısaltılan kısmı: -"Yerelin Otoritesi, Merkezin Demokrasisi: Şırnak/İdil'de Kalkınma Projesi Önerisi", 1999, *Sosyolojik Araştırmalar Dergisi*, 1, s: 1-32.

**İDİL'DE SOSYO- EKONOMİK DURUM, SOSYAL YAPILAR,
SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

Hazırlayan:

Sosyoloji Derneği adına

H.Neşe ÖZGEN, Dr.,

Ege Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü.
Yard. Doç.
1997/İzmir

GİRİŞ

Konu: İdil'in sosyo-kültürel yapısı ve ekonomik potansiyellerinin değerlendirilerek, uygun kalkınma yönteminin önerilmesi.

Amaç: GAP ile başlamış bulunan "Bölgesel Kalkınma" sürecine İdil'in hangi özel koşullarla dahil edilebileceğini incelemek ve önerilerde bulunmak.

Kapsam: İdil, Şırnağa bağlı, merkez nüfusu 12591 (köyleri ile 46149) olan bir sınır kasabasıdır ve toplam 90 köy ve mezrası vardır. Şırnak yeni il olması ve Bölgenin özelliği nedeniyle son 10 yılda % 171.2 göç almıştır. Halkın başlıca gelir kaynağı olan tarım ve hayvancılık son 10 yılda gerilemiştir ve kent merkezleri de gelirsiz kalan bu göçer nüfusu beslemekte zorlanmaktadır. Tüm Bölge ve beraberinde de Şırnak, varolan "dengesiz gelişme" koşullarından olumsuz etkilenmektedir.

GAP'a ilişkin tüm toplumsal politikalar, sürdürülebilir insani gelişme hedeflerine yönelmektedir. Bu politikalar temel olarak sürdürülebilir kalkınmanın üç temel ayağı üzerine oturmaktadır: **katılımcılık, kalkınmada eşitlik ve adalet** ve **insan kaynaklarının geliştirilmesi**. Bu üç ana eksenden mahrum bir kalkınma programı yeterlilikle sürdürülememekte; yani insan faktörünü hesaba katmayan ve salt ekonomik hedeflerin tespiti ile ilerlemeye çalışan politikalar, soluksuz ve yetersiz kalmaktadır.

Özellikle Güney-Doğu Anadolu'nun yeniden yapılandırılması sürecinde Bölgede yerleşmeye başlamış olan "yoksulluk kültürü"nü yenebilmenin tek yolu; her sosyal oluşumu ayrı değerlendirmek, Bölgenin tüm olumlu-olumsuz koşullarını bütünden parçaya doğru değerlendirebilmektir. İdil'de bu parçalardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır ve gelecek on yıl içinde özellikle GAP'nden bütünüyle etkilenecek bir kasaba olarak da Bölge için pilot olma olasılığı vardır.

Bu rapor 1997 yılında, İdil Kaymakamlığının isteği üzerine ve Sosyoloji Derneği'nin bünyesinde ve H.Neşe Özgen tarafından Şırnak-İdil'de mevcut sosyo-ekonomik durum raporu olarak hazırlanmıştır. İdil'de sosyal yapının ve mevcut ekonomik potansiyelin analizi yapılmış ve sorunların çözümü için öneriler geliştirilmiştir. Çalışma, Temmuz-Ağustos aylarında İdil merkez'de ve İdil'in 19 köyünde derinlemesine mülakat ve gözlem tekniği ile gerçekleştirilen bir alan çalışmasının ve çeşitli gruplarla yapılan mülakatların analizlerine ve ilçenin önde gelenleriyle yapılan bir "Odak Grup Toplantısı"nın sonuçlarına dayanmaktadır. Rapor dört kısımdan oluşmaktadır: birinci kısım nüfus ve nüfus bilgileri; ikinci kısım sosyal ve ekonomik yapı analizi; üçüncü kısım sorunlar ve sorun analizi ve dördüncü kısım da çözüm önerilerini kapsamaktadır.

BİRİNCİ KISIM

NÜFUS VE NÜFUSA AİT BİLGİLER

I-NÜFUS HAREKETLERİ VE GELİŞİMİ

İdil(Hazak) 1924 yılına kadar köy statüsünde olup, 1937 yılından itibaren Mardin'in ilçesi haline gelmiştir. Yüzölçümü 1224 km2 olan İdil 1990'dan itibaren de Şırnak iline bağlanmıştır. İlçenin nüfus bilgileri 1940'dan itibaren şöyledir:

T. 1. İDİL İLÇE MERKEZİ VE KÖYLERİN YILLAR İTİBARIYLA GELİŞİMİ

(DİE. Nüfus İst., Mardin ve Şırnak İl Yıllıkları.)

1) Sayı 2) Önceki yıla göre artış hızları

	KÖYLER-		İLÇE MERKEZİ		TOPLAM
	1	2	1	2	
1940	11916		1674		13573
1945	10925	-0.91	1344	0.84	12269
1950	11953	10.93	1081	-0.85	13034
1955	13530	11.32	1165	10.77	14695
1960	19265	14.22	1694	14.54	20959
1965	23023 ¹	11.95	2109	9.40	25132 ²
1970	25718	11.17	2624 ³	12.44	28324
1975	27287	10.67	4862	18.50	32149
1980	30072	11.02	6202	12.76	36274
1985	31398	10.04	8465 ⁴	13.63	39863 ⁵
1990	31159	-0.94	12905 ⁶	15.23	44064 ⁷
1997	33198 ⁸	10.65	12591 ⁹	-0.97	46149

Gerek yerleşim birimlerinin nüfus artış ve azalışlarında (Köy nüfusları ile ilgili bilgi EK.1'dedir) gerekse toplam nüfus dalgalanmalarında sağlıklı bir hesaplama yapılması mümkün görünmemektedir. Bu durum- yani nüfusun sağlıklı tespitinin yapılamaması-salt İdil'in değil tüm Bölgenin hatta Türkiye'nin önemli bir problemidir. İdil'in şu andaki nüfusunun 15000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Nüfus sayımında yanıltıcı verilerin en önemli nedeni saklı nüfuslardır. Gerek imam nikahı ile evliliklerin sonucu kayıtsız kalan nüfus gerek doğum ve ölümlerin zamanında tespit edilememesi ile mükerrer nüfusun ortaya çıkması ve yörede çocuğa verilen değerle ilgili olarak kayıttan kaçınma veya tespit kayıtsız

¹DİE rakamlarında 23076'dır.

²DİE. rakamlarında 25176'dır.

³Bu sayı DPT Kalkınmada Öncelikli Yörelere Başkanlığı raporunda 2883 olarak verilmektedir. Bkz. DPT Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi, (1982), c.II

⁴ 1985 Seçim Kayıtlarında ve İdil Yıllığında bu sayı 10570'dir.

⁵1985 seçim kayıtlarında bu sayı 41968'dir.

⁶ İdil Nüfus Müd. tarafından bu sayı önce 12227 olarak, sonra 12988 olarak bildirilmiştir.

⁷Bu sayı İlçe Nüfus kayıtlarında 40715'dir. Seçmen kütüklerinde 44413'tür.

⁸İdil MEM. tarafından öğretmenlere yaptırılan köy sayımlarından.

⁹Belediye Nümeretaj bürosu kayıtları bu sayıyı 11850, İlçe Nüfus tespit ekipleri de 11841 olarak vermektedir. Her iki durumda da İlçe'de görevli askeri birlikler ve kamu lojmanları sakinlerinin yer almadığı görülmüştür. Bu nedenle 750 kişilik bu grup da sayıya dahil edilmiştir.

kalma, nüfus kayıtlarının güvenilirliğini zorlayan en önemli etkidir. Ayrıca son 15 yılda Bölgede hem kırsal alandan ilçe merkezine(yatay göçler) oradan da ülke içine ve dışına göçler ve hem de kırsal alandan doğrudan ülke içine ve dışına göçler (dikey göçler) de nüfus kayıtlarını zorlamaktadır. Yine de eldeki verilerden genel durum eğilimlerini çıkarmak mümkün olacaktır.

Görüleceği üzere İdil'in nüfus profilini köyler ve ilçe merkezi olarak ayırmak gereklidir. Zira kırsal alandan ilçe merkezine göç ile birlikte, merkezin nüfusu aynı oranda artmamaktadır. Köylerde 1940-45 arasındaki nüfus azalmasının nedenlerini ilk Hristiyan göçü ve Müslüman nüfusun henüz yerleşik olmaması ile; 1955-60 arasındaki azalmayı dışarıya ilk işçi göçü ve yatay göçler ile (traktörün köylere girmesiyle birlikte tüm Türkiye'de kırsal alanlardan göç başlamıştır); 1970-75 arasındaki azalmayı eğitim, daha iyi ekonomik şartlar vb. nedenlerle oluşan yatay göçler (aynı olgu yine tüm ülke için geçerlidir) ve Süryani nüfusun hızlı dış göçleri; ve 1980 sonrası azalmayı ise Bölge içinde cereyan eden koşullar nedeniyle iç ve dış göçlerle açıklayabiliriz. İlçe merkezi için ise daha farklı bir profil çizilebilir: köylerde 1940-45 döneminde görülen azalma, merkezde 1945-50 yılları arasında cereyan etmektedir. Bunun nedenini Hristiyan nüfusun ilçeyi daha geç terketmesi, yurt dışı göçlerin, merkezi bu dönemde etkilemesi ve ülke içi göçlerin köylerden önce merkezde yaşanması ile açıklanabilir. 1960-65 dönemindeki tedrici azalış iç göç koşulları ile açıklanabilir. Merkez 1970-75 döneminde hızla nüfus toplamıştır ve bu durum aynı dönemde köylerdeki azalışa bağlı olarak ilçenin nüfus çekmesi ile açıklanabilir. Burada dikkat çekici bir nokta bu dönemde ilçe merkezinin Süryani'ler tarafından hızla terkedilmesi ve Müslüman göçün yerleşikliğinin, rakamlarda ayırt edilememesidir. 1980 ve sonraki dönem için ise İdil ilçe merkezi göçleri için söylenebilecek tek şey "ilçenin iki kapılı bir geçiş yeri haline geldiği"dir; aşağıdaki tablo İdil köyleri ve merkez nüfuslarının aynı dönemler için çeşitli karşılaştırmalarını vermektedir:

T.2. İDİL MERKEZ VE KÖYLERDE ORTALAMA YILLIK ARTIŞLAR

	1965-1985	%	1985-1990	%	1985-1997	%
İdil-merkez	24		69		-0.9	
Köyler	32		-0.64		-0.02	

Görüleceği üzere İdil 1985-1990 döneminde köylerden hızla nüfus çekmiş, 1985'ten sonra da hızla göç vermeye başlamıştır. Bu durum İdil merkezini "yerleşik halkı olmayan" bir ilçe konumuna düşürmektedir. Tüm Güney-Doğu Bölgesi'ne baktığımızda 1980-1985 döneminde ilçe bazında yıllık artış oranı 48.54'dir. 1985-1990 döneminde Şırnak için ilçe ve köyler nüfus değişimlerinde daha farklı sonuçlar vardır: ilçe merkezlerinde % 107.29 artış, köylerde - % 8.5'lik azalış dikkati çekmektedir. Bu durum kaba doğum oranları da dikkate alınarak şöyle yorumlanabilir: İdil, göç verme açısından tüm Güney-Doğu Bölgesi ilçelerinden daha yüksek orana sahiptir. Ancak Şırnak ilinin diğer ilçeleriyle kıyaslandığında ise daha düşük göç oranı görülmektedir. Tüm Şırnak için verilen göçün alınan göçe oranı - %25, verilen nüfusun toplam il nüfusuna oranı ise % 65-76 oranındadır. Toplam Şırnak için kentleşme oranı %59'dur. İdil'de benzer bir hızla dolup boşalma olgusunun yaşandığı, ancak genel rakamlardan, bunun Şırnak'ın diğer ilçelerine göre alt sınırlara yakın olduğu söylenebilir.

II-İDARİ YAPI VE İDARİ BÖLÜNMELER, YATAY VE DİKEY GÖÇLER

¹DİE. GAP İstatistikleri, 1995, sıra no 334; Şırnak toplam yıllık artış hızı 1990 için %38.98'dir, bkz. DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, s:7.

²DİE. Nüfus İstatistikleri, 1990.

İdil 1927'de Bucak, 1937'de ilçe statüsüne geçmiş ve 1937'den 1990'a dek Mardin'in ilçesi olmuştur. 1990'dan itibaren ise Şırnak iline bağlı ilçe konumundadır. 1937'de Midyat'a bağlı Haberli ve Nusaybin'e bağlı Oyallı bucakları ve köyleri İdil ilçe nüfusu içine alınmış; 1990'da ise bucak ve nahiyelerin kalkmasıyla İdil, merkez belediye ve Karalar belediyesi ile bunlara bağlı köylerden müteşekkil hale gelmiştir. Şu anda 66 köy ve mezralarıyla beraber toplam 90 yerleşim birimi ile İdil, Şırnak ilinin en fazla idari bölünmeye sahip ilçesi konumundadır.

Köy ve köy altı yerleşim birimlerinin sayılarındaki karmaşanın nedenini idari, kişisel, dini, siyasi veya ekonomik nedenlerle köylerin zaman içinde a)boşalması, b)boşaltılması, c)yeniden yerleşime açılması, d)yeniden yerleştirme, e) zamanla alt gruplara bölünme vb. hareketlerle açıklayabiliriz. İdari yeniden yapılanmaya örnek olarak Beğendi, Belen, Çukurdere, Bostanlı ve Yanılmaz köylerinin 1989'da Dargeçit ilçesine bağlanmasını; ekonomik nedenlere örnek olarak Ozan köyünün boşalmasını ve 1980'den sonra da Kozluca vb. köylerin yoğun göç verişini; kişisel veya aşiret çatışmaları örneği olarak köy altı bir yerleşimi Babet ve Yalazlı, din kökenli boşalmalar için Süryani yerleştiği olan Sari ve Yezidi yerleştiği Mağara köylerini; siyasi nedenlere örnek olarak Peçenek, (1987), Yayla, Işık, Çukurlu, Kayı, Basak, Hendek, Kasrok, Yuvalı, Kuyulu, Danir ve Çukurlu (1989 sonrası) köylerini sayabiliriz.

İdil'in pek çok köyünün eski Süryani yerleştiği olduğu bilinmektedir. Özellikle Midyat sınırına yakın köylerde Süryanilerin 1914'den itibaren başlayan dikey göçlerinin ivmesi 1945'lerde artmış, 1970'den sonra ise toplu göçler halini almıştır. İdil merkezinin 1938'de 750 hane olduğu ve nüfusun memur aileleri dışında 1960'a kadar tamamen Süryani olduğu, 1970'de ise 400 hane Süryani kaldığı ve 1970'den itibaren hızlı Müslüman aktını ve nihayet 1978 seçimlerini takiben İdil merkezine göçer aşiretlerin yerleştirilmesi ile birlikte, İdil merkezinin Müslüman ağırlığı kazandığı bilinmektedir. Bugün İdil merkezde kiliseye bağlı 8 hanede 31 Süryani, Öğündük köyünde 50-55 hane ve Haberli'de ise 20-21 hane Süryani nüfus kalmıştır. Yezidi yerleştiği olup 1985'de 64 hane olarak bildirilen Mağara köyü ise, 1990 nüfus sayımında neredeyse tamamen boşalmış görünmektedir.

İKİNCİ KISIM:

SOSYAL VE EKONOMİK YAPI ANALİZLERİ

¹Şırnak 1996 İl Yıllığında bu sayı boşalmış köyler hariç 63'tür. İdil, beldeler Dergisi, 1983'te toplam köy sayısı 71 olarak verilmiştir. (bkz. Beldeler Dergisi, İdil sayısı, 1983, s:6). İdil MEM tarafından 1997'de öğrenci sayısını saptamak amacıyla yapılan çalışmada ise toplam köy sayısı- bazı mezralar da dahil edilerek 67 çıkmaktadır. Köy eski adları için 1996'da hazırlatılan listede toplam -yine bazı mezralar da dahil- 70 köy, yine İdil' kaymakamlığı köy eski adları 1990 listesinde -yine bazı mezralar da dahil- 72 köy ve köy altı yerleşim bildirilmektedir. 20 Ekim 1985 tarihli genel nüfus sayımlarında bu sayı 67 köy ve 25 mezra, 1990 genel Nüfus Sayımında ise 66 köy ve 25 mezra olarak bildirilmiştir.

²1990 nüfus sayımına göre Beytüşebap'ın 26 (nüfus: 22049), Cizre'nin 25 (nüfus:63626), Güçlükonak'ın 28 (nüfus:12878), Silopi'nin 35 (nüfus: 46946) ve Uludere'nin 17 (nüfus:24929) köyü vardır.

³Son hesaplara göre 76 köy ve köy-altı yerleştiği vardır.

⁴Andrews, 1989, s:161;205.Andrews (1978' için)eski Süryani yerleştiği olarak İdil merkez de dahil 7 köy bildirmiştir: İdil merkez (120 hane), Üçok (birkaç hane), Haberli (60 hane), öğündük (118 aile), Sarıköy (15 hane) ve Uçarlı (5 hane). Ancak görüştüğümüz köylerden pek çoğu köylerinin eski Süryani yerleştiği olduğunu bildirdiler (Pınarbaşı, Deştadari, Ortaköy vb.)Andrews da 1968'de Türkiye'deki toplam Süryani nüfusun 50000 olduğunu belirtir ve bunların 15000 kadarının Mardin-Midyat dolayında (Tür'Abdin) olduğunu söyler, bkz. Andrews, 1989, s:161-62.

I-YÖNTEM VE TEKNİKLER

İdil odaklı bu çalışma için 19 köy ve ilçe merkezi araştırma alanı olarak seçilmiş tir (Bkz. EK.2. Köylerin haritası ve seçilen köyler). Köylerin seçilme kriterleri ve bu kriterlere göre seçilen köyler şunlardır:

a)Son on yılda hızlı göç verme ve/veya göç çekme özelliğine sahip olma(Karalar, Dirsekli, Haberli, Öğündük)

b)İlçe merkezine üç kademeli uzaklık (Üçok, Oymak, Pınarbaşı, Bozkır, Duru, Kozluca, Oyaltı, Karalar, Harbak) ,

c)Dağ veya ova köyü olma(Bozkır, Güzelova, Çığır, Ortaköy, Duru),

d)Genel geçim kaynakları (Bozkır, Deştedara, Dumanlı, Karalar, Duru, Ortaköy, Çığır, Özbek),

e)Farklı aşiret mensubiyeti(Üçok, Deştedara, Kozluca, Harbak, Çığır, Ortaköy, Tepeköy, Dumanlı, Dirsekli, Bozkır, Haberli, Babet, Karalar, Öğündük),

f)Aşiret, ağa, ahali ve karma aşiretler köyü olma(Deştedara, Haberli, Karalar, Kozluca) ,

g)Seyyid köyü olup/olmama (Ortaköy),

h)Eski veya yeni yerleşik olma(Ortaköy, Dirsekli, Harbak, Deştedara),

ı)Farklı dinlerden olma (Öğündük),

j)Belediye olup /olmama (Karalar),

k)Çevre il-ilçelere yakınlık/uzaklık (Kozluca, Dumanlı, Deştedara, Pınarbaşı),

l)Ana yollara yakınlık (Pınarbaşı, Ortaköy, Çığır, Dumanlı, Bozkır, Harbak, Karalar),

m)Alt-yapı problemlerinin üç kademeli ağırlığı (Tepeköy, Dumanlı, Karalar, Üçok, Kozluca, Pınarbaşı),

n)Çevre köyler için çeşitli açılardan merkez oluşturma (Karalar, Oyaltı).

İlçe merkezi için yapılan çalışmalar şu başlıklarla özetlenebilir: Odak grup toplantısı (Bkz.EK.3 İdil Arama Toplantısı başlığı ile İdil Kaymakamlığına sunulan rapor); ilçe sakinleri ile görüşmeler, ilçedeki siyasi parti liderleri ve doğal liderlerle yapılan görüşmeler; çeşitli meslek gruplarıyla (esnaf, tüccar, hizmetler sektörü) yapılan görüşmeler; ilçeye eski ve yeni yerleşiklerle yapılan görüşmeler; Süryani nüfus ile yapılan görüşmeler; yerli devlet memurları ile yapılan görüşmeler; dışardan gelmiş devlet görevlileriyle yapılan görüşmeler; askeri ve diğer güvenlik güçleriyle yapılan görüşmeler, genç nüfusla yapılan görüşmeler ve kadın görüşmeleri.

Görüşme teknikleri gözlem ve derinlemesine mülakat ve odak grup teknikleridir.

II- SOSYAL YAPI

1) Köken-Tarih :

İTarihi M.Ö.2. bine kadar uzanan İdil ve çevresi¹, yörenin ilk hükümdarı Zapdey (Guti hanedanından) nedeniyle Beyt Zaptey (Zaptey'in evi) olarak anılmıştır. Bazı kaynaklar yöre tarihini Hellenistik dönemden başlatsalar da; Cizre'de bulunan kalıntılar, yörenin M.Ö 2.bin yılında Guti'lerin egemenliğinde olduğunu ve daha sonra da Asur yönetimine geçtiğini gösterir². M.Ö.2.bin sonlarında daha önceden göçebe olan Aramiler, Suriye kuzeyindeki Hitit Krallığı ile Asurluları ve Mısırlıları yıpratmışlar ve nihayet K.Suriye'den başlayarak Şeria nehrine kadar uzanan topraklarda yerleşmeyi başarmışlardır³.

Bölge M.Ö. 6. yy başlarında Asur ve Urartu Krallıklarının yıkılmasıyla yükselen Pers İmparatorluğunun egemenliğine girdi. İdil yöresinin bu dönemdeki konumu ise tartışmalı görünmektedir. MÖ 6. yy'da Bölge Zarih adıyla anılmaktaydı. Xenophon MÖ 401-400 tarihlerinde geçen olayları anlattığı "Onbinlerin Dönüşü" adlı eserinde, burada Kardukların yaşadığından sözeder. M.Ö. 311 yılında Pers İmparatoru Darius'un Büyük İskender'e yenilmesiyle bu bölgede Hellenizmin etkisi altına girmiştir. Hellenistik dönemde Hazak olarak anılan ve M.Ö.3 23 yılında İskender'in ölümüyle birlikte Selevkos Krallığının elinde kalan İdil; daha sonra Roma İmparatorluğu topraklarına katıldı.

M.S. 84 yılında⁴ Adey adlı bir havarinin tüm Bölgede Hristiyan faaliyetlerini başarıyla gerçekleştirdiği söylenmektedir. Yakub'un Hristiyanlığı yayma girişimleri içinde Antakya ne kadar önemli bir rol oynamaktaysa, İdil'de o denli önemlidir. Süryani-kadim cemaati bugün İdil'de bulunan kilisenin 1900 yıllık olduğunu belirterek, Suriye'den hemen sonra Hristiyanlığın ve eşzamanlı olarak Süryani'liğin⁵ çıkış yerini, sırasıyla Midyat-Estel, Antakya ve hemen ardından İdil olarak göstermektedir. MS 600'lü yıllara kadar Roma imparatorluğu'nun yoğun bastırma girişimleri ile başetmeye çalışan Süryani cemaati, MS 629'da İmparator Heraklitos tarafından özel olarak ablukaya alınmış ve zor günler yaşamıştır⁶. Yöre bu saldırıyı savuşturmasını Hz. Ömer'e borçludur. Mekke'li Kureyşliler'in zulmü ve işkencelerinden kaçarak Hz. Muhammed'in delaletiyle bir Hristiyan hükümdara (Süryani'lere) sığınan Müslümanlar arasında Hz. Ömer de vardı⁷. Cemaatin bugünkü kayıtlarından, Hz. Ömer'in kendisine o dönemlerde yapılan iyiliği ödeyebilmek için Bölgeye yardım ettiği ve hatta asker yardımı gönderdiği bildirilmektedir. Midyat sınırındaki Deyru'l Umur⁸ (Amr-Ömer) adı da, bu dönemde Ömer'in yardımlarına hürmeten verilmiştir. Ömer'in

¹Ziving mağaraları içinde kalan Hilbiz mağaralarındaki kalıntılar da bu izlenimi vermektedir.

²Zerdüş dininin yayılması ile bir kısım halk Zerdüş'tlüğe geçmiş, azınlık bir grup ise Yezidi inancını seçmiştir. Yörede özellikle Midyat civarında eski yerleşik Yezidi köyleri (Mağara, Dirsekli) dikey göç nedeniyle bugün tamamen boşalmıştır.

³Çelik, M., 1996, s: 15.

⁴İdil Meryem Ana Süryani-Kadim kilisesi ve cemaati kayıtlarına göre.

⁵Süryani tabiri bir Hristiyan mezhebi ve kilisesi taraftarlarını işaret etmektedir. Nasturi'lerden ayrı olarak Süryani mezhebi Suriye göçmeni olup, Arami'lerin soyundan gelen Hristiyanlar bir diğer deyişle "Batı Süryanileri"dir, bkz. Günel, A., 1970, s:30. Süryani-kadim tabiri ise 1845'te Mihael Carve liderliğinde bir grubun, Roma Katolik kilisesi'nden ayrılarak Antakya Patrikliğine katılmalarının resmen kabulü ile ortaya çıkmıştır.Bkz. Günel, A., 1970, s:35.

⁶Çelik, M., 1996, s: 33.

⁷İbn'ül-Esir,**el-Kamil Fi't-Tarih**, (çev. B. Eryarsoy), İstanbul, 1985,C.II,s:68'den akt.Çelik, M., 1996, s:35.

⁸Ömer'in adı bilindiği gibi Faruk"tur ve Hz. Ömer'in bu adı Kudüs'ün anahtarını almaya gittiğinde, şehrin surlarında toplanan Süryani halkın "Foruko, Foruko" (kurtarıcı) şeklinde tempo tutmasıyla aldığı belirtilmektedir. bkz. Günel, A., 1970, s:322.

beraberinde getirdiği bir miktar Arap ve Kürt asıllı savaşçı da bu tarihten sonra Bölgeye yerleřmiřtir². MS 990-1010 dönemlerinde ilçelerde yaşayanların büyük çoğunluğu Hristiyan ve Süryani idi. 1393-1491 döneminde Türkmen'lerin³ büyük ölçüde yöreye nüfuz ettikleri ve 1387'de⁴ Timur istilası bilinmektedir. Timur'un ölümü ile Karakoyunlu Kara Yusuf, şams al-Din'e kızını vererek desteğini sağlamış ve eski hukukunu yörede yeniden teyit etmiştir.

2) Temel Sosyo-Ekonomik Göstergeler

1990 için sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında İdil 828 (Toplam 858 ilçede) ve 1997 için de 742. sırayı almaktadır. Sıralamaya göre İdil'in sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksi - 1.19875'tir.⁶ İdil'in demografik ve sosyal yapısı "yoksul kırsal alan dinamikleri" ile tanımlanabilir. Bu yapıyı destekleyen ekonomi ise geçmişten gelen tarımsal geçim kaynaklarının yeni ekonomik yapılarla (rant-spekülasyon ve ticaret ile hizmetler sektörleri) içiçe geçmesi ile oluşmuş bir eklemleme süreci ile açıklanabilir.

a) Sosyal Gstergeler⁷:

<u>km2'ye düşen nüfus:</u>	İdil	37.58
	şırnak	37.97 ⁸
	GAP Bölgesi	71.8 ⁹
	Türkiye	72.9 ¹⁰
<u>Kentleşme oranı:</u>	İdil	%30
	şırnak	%59
	GAP Bölgesi	%55.6 ¹¹
	Türkiye	%59.0
<u>Hh. Ortalamaları:</u>	İdil Merkez	7.35
	Köyler	9.11
	Gap Bölgesi	6.79
	Türkiye	5.0

¹MS. 639'da Bohtan bölgesi nüfusunun 90000 olduğu söylenmektedir (Süryani- kadim cemaatinin informal bilgilerinden).

²Gerek Von Bruinessen'in gerekse Z. Gökalp'te "sonradan Süryani kesim içine karışan bir Kürt ve Arap gruptan sözedilmektedir. Bu grup Mahlemi'ler (Mahelmi'ler) adı ile anılıp önce Süryani cemaatine karışmışlar, daha sonra yeniden Kürt ve Müslüman olmuşlardır. Süryani cemaat kayıtlarında orta İdil'de -aslen Süryani olan- 120 köyün 500 yıl önce Kürt-Müslüman olduğundan bahseder. Bruinessen alışmasında İdil'de Mağaraky'den bir gençle tanıştığını, onun önce Hristiyan sonra da Müslüman olduğunu söyler.

³Bkz. Gökalp, Z., 1992, s:96-99; İslam Ansiklopedisi, Kürtler Maddesi, s:1100.

⁴Von Bruinessen, 1995 s: 180

⁵Von Bruinessen, 1995 s: 176; Bruinessen ayrıca Bazı Türkleşmiş Kürt aşiretlerinin ve bazı Kürtleşmiş Türk aşiretlerinin varlığından sözeder, Von Bruinessen, 1989, S0 148; , Z. Gökalp te yörede tamamiyle Kürt aşiret düzeneğini geçmiş çeşitli Türkmen boyların varlığından sözeder, bkz. Gökalp, 1992, s:95-106. Benzer bir durumu araştırma sırasında da gözlemledik, rneğin Ortaköy 870 yıllık bir yerleşim olduğunu belirtti.Ayrıca bkz. Arfa, H., 1991.

⁶Bkz. GAP-şırnak, 1997, s: 19; DİE-coğrafi Bölge Ayrımında..., 1997, s:95, 131.

⁷Nfusun yaş dağılım piramidi için. bkz. EK.4.

⁸1990 için

⁹1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996, s:62.

¹⁰1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996, s:62.

¹¹1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996, s:62.

<u>2 evlilik oranı:</u>		%9
<u>3 evlilik oranı:</u>		% 0.3
<u>5+ çocuk sahibi aileler:</u>		% 61.97
<u>8+çocuk sahibi aileler:</u>		% 28.98
<u>İlk evlenme yaşı:</u>	merkez:	15-17(kız) 17-19 (erkek)
	köyler:	13-15(kız) 17-19(erkek)
<u>Eğitim:</u>		
<u>Eğitimsiz nüfus:</u>	Kadın:	% 73
	Erkek:	% 36
<u>Toplam eğitilmiş oranı:</u>	İdil	% 45
	GAP Bölgesi	%60.4 ¹
	Türkiye	%80.5
<u>Toplam eğitimsiz oranı:</u>	İdil	% 55 ²
	GAP Bölgesi	%39.6 ³
	Türkiye	%19.5
<u>Sağlık:</u>		
<u>Hekim başına düşen*</u>	İdil	9200
<u>hasta sayısı: 1994</u>	Şırnak	2441
	Türkiye	950

b)Ekonomik Göstergeler:

İlçede temel geçim alanları dağ köylerinde hayvancılık ve ormancılık, kısmen tarım işçiliği biçimindeki mevsimlik-geçici işçilik; ova köylerinde tarım, sınır ticaretinde kamyon sahipliği ve/veya şöforlük vb. ticaret ve alt gelir gruplarında geçici işçilik; merkez içinde ise geçici işçilik, ticaret, küçük çapta esnafılık, nakliyat, devletle ilgili işkolları, küçük zanaat atölyeleri ve sınırlı bir grup için hayvancılıktır.

i-Tarım ve Hayvancılık:

Bu konuda yapılmış çeşitli çalışmalar Bölgedeki topraklı ve topraksız aile oranlarının dağılımını şöyle vermektedirler:

Mülkiyet:

¹1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996, s:62.

²Buradaki oranlar "okur-yazarlık" oranlarıdır.DİE, Nüfus İstatistikleri, 1990.

³1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996, s:62.

⁴DİE. İstatistiklerle Türkiye, 1996.

1 2 3

Toprağa sahip köylüler	%	48.05	59.7	59.7 ²
Topraksız Köylüler	%	51.95	43.0	40.3

Toprak dağılımı: (dekar)

1-25 ³	26-51 ⁴	52-100	101-200	201-500	500 ve +
52.7	15.7	14.3	10.4	4.8	2.0

Toplam nüfusun %70'ini istihdam eden tarımın toplam katma değer katkısı sadece %45 civarındadır(Türkiye için % 42.4). İdil'de tarım ürünleri içinde ilk sırayı buğday ve arpa almaktadır. Toplam tarım üretimi içinde tahılların yeri 2/3 oranındadır. Ancak verimlilik son derece düşüktür. Türkiye genelinde 2173kg/ha olan buğday verimliliği ilçe genelinde 1000kg/ha'a düşmektedir. Bu oran dağ köylerinde 500-800kg/ha'a kadar inmekte, ova köylerinde 1000kg/ha'a ancak ulaşabilmektedir.

Ekilen arazide ürün dağılımı şöyledir: 20000 ha buğday, 5000 ha mercimek, 3000 ha arpa, 1800 ha nohut, 1000 ha bostan-nadas, 300 ha sulu pamuk, 300 ha küçük çapta aile bahçeciliği; ve 30000 ha kadar ekime elverişsiz, dağlık ve kısmen ormanlık arazi. Ormanlık arazini 1985 için oranı %37.59 olarak bildirilmişken bugün sadece % 15 civarındadır. Varolan ormanlık alanın tamamı yakını ise meşelik olup, sadece yakacak olarak değerlendirilmektedir⁵.

T.3. İDİL'İN ARAZİ VE TARIMSAL ÜRÜN DAĞILIMI

Cinsi	Ekim Alanı (ha)	Verim Alanı (ha) (tahmini)
Buğday	20 000	50 000
Arpa	3 000	5 500
Mercimek	5 000	6 000
Nohut	1 800	1 900

Toplam arazi varlığı : 878 884 dekar
Mera varlığı : 340 622 dekar

¹1: GAP-Bölgesi Baraj Göl Aynası..., 1994, s:220; 2:MUTLU, 1996, S:64, (1980 için).

²GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması, 1994.

³Bu rakam bir başka GAP araştırmasında % 22 olarak verilmiştir, bkz. GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması, 1994.

⁴GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması, 1994; bu sayılar sırasıyla 50 dönümden az %27.7, 51-100 dönüm arası %11.6, 101-200 dönüm arası %9.8 ve 201-500 dönüm arası % 7.4, 501 dönüm üzeri de %3.3.

⁵bkz. Şırnak İl Yıllığı, 1996, s:165; GAP Bölgesi'nde tarıma elverişli arazi % 45, çayır ve maralar % 31 ve orman arazisi ise % 20 iken bu oranlar Türkiye için sırasıyla %37, %28 ve %30'dur, bkz. GAP-Şırnak..., 1997, s: 8.

Ekilebilir arazi : 472 672 dekar
Sulanabilir arazi : 5 670 dekadır.

Köylerde hayvan sayısının tam tespiti mümkün olmamıştır. İlçe Ziraat Müdürlüğü'nün erişebildiği sayıların güvenilirliği tartışılır olmakla birlikte, ilçe merkezi ve köyler için sayılar aşağıdadır:

T.4. İDİL MERKEZ VE KÖYLERDE HAYVAN SAYISI

	Koyun	Keçi	Sığır	Kanatlı	At	Eşek	Katır
Merkez	42 446	12 271	10 905	8 350	263	1 792	197
Köyler	125 595	57 790	11947	40 924	1163	3411	575
Toplam	168 041	70 511	22 852	49 926	1 643	3 998	685

Ekilebilir arazinin taşlık ve engebeli yapısının yanı sıra, verimi etkileyen en önemli faktörlerden birisi de parçalı arazi mülkiyetidir. Köylerde toprak mülkiyeti ve bunun resmi belgelenmesi son derece eksik ve karmaşıktır. Ancak toprak mülkiyetini kabaca "bir kişiye, bir aileye veya bir sülaleye ait köyler" şeklinde yorumlamamak gereklidir. Zira:

-Köylerde topraksızlık- az ve orta topraklılık ve büyük miktar arazi sahibi olma birarada görülmektedir.

-Köy yerleşimini "birden fazla kişiye-aileye-sülaleye" ait mülkiyet, köy-altı yerleşimi ise "tek kişinin-ailenin-sülalenin mülkiyeti" biçiminde genelleştirmek mümkün değildir. Her iki grupta da tüm ögeler birarada görülebilmektedir.

-Tüm toprak kullanımının tek kişiye ait olduğu köylerden sözedildiğinde, bu durumu "mülkiyet veya zilyedliği bir tek ailede olan araziler" olarak yorumlamak gerekmektedir.

-Bilinen anlamda "ağalık" yapısından ziyade aşiret liderliği sözkonusudur ve toprak mülkiyeti denetiminin de "kişi"- "aile"- "sülale" vb. kavramlardan ayrı olarak yorumlanması gerekmektedir. Daha sonra aşiret yapısı ve aşiretler konusunda değinilecek olan bu hususa şimdilik girmeyeceğiz. Ancak gidilen köylerin sadece 2'sinde (yaklaşık %10. 5'inde) eski feodalite geleneği olan 1/10'dan (veya 2/5²) sözedilmekteydi .

ii-Gelir Dağılımı ve Gelir Hesapları:

Çeşitli gruplar açısından yıllık ortalama gelir şöyledir: (Türkiye Ortalaması: 2978\$-Şırnak İl ortalaması 972 \$)³

Devlet memuriyeti(Koruculuk-orta düzey memur vb.)	:	1300-2300 \$
Geçici tarım işçiliği	:	500-2200\$
Geçici işçilik	:	500-970 \$
Hayvancılık	:	1000-2000\$
Şöförlük, küçük esnaf, zanaatkar	:	2000-2600\$
Ticaret- orta ve büyük esnaf gelirleri	:	2500-32000\$
Kamyon sahipliği	:	9000-40000\$

¹Burada kız çocuğun mülkiyet hakkını olmaması nedeniyle mirastan mahrumiyetinden; boşalmış köylerin yeniden ekime açılmasına ve oradan da yeni yerleştirilen göçer aşiretlerin toprak mülkiyetlerine kadar her türlü dinamik varolan toprak mülkiyet yapısının karmaşasının üzerine eklenmektedir.

² Nikitin Kürt Aşiretlerinde feodal baskınlığa örnek olarak ağanın alt sınıfları olarak aşireti birkaç sınıfa ayırır; örneğin Gulam neredeyse köleliğe yakın bir durumu ifade etmektedir. Nikitin, soylular, çalışanlar ve reaya şeklinde üçe ayrılan aşiret üyeleri arasında 16.yy. da İngiltere'deki feodaliteye benzer bir senyor-serf ilişkisi kurmaya çalışmıştır(Nikitin, 1991, s: 221-225). Bu kısmen indirgemeci yaklaşıma Bruinessen feodaliteyi sorgulayarak karşı çıkar. Biz de çalışmalarımızda hem feodalitenin kültürel "saf"-pure göstergelerine hem de ekonomik bağlayıcılığına çok az kanıt bulabildik.Örneğin feodalite göstergelerinden birisi olan angarya geleneği bugün "suhre" denilen bir çeşit köy imcesine dönüşmüştür.

³DİE, 1996, Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi.

1997'de Habur sınırına çalışan İdil kayıtlı 2684 kamyon ve TIR bildirilmektedir. Ancak bu sayının 3000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ticaret ve hizmetler sektöründe Habur sınır kapısı ticaret ve nakliyatı çok önemli bir yer tutmaktadır. Son 3 yıl içinde tarımsal ve hayvan servetinin % 40 oranında gelir'e çevrildiğini ve gelir önceliğini nakliyat ve ticaretin aldığı görülmektedir. Üretim faaliyetinde halâ tarım ve hayvancılık ön sıralarda olmasına rağmen, gelirin ticaret ve nakliyata kayışı, ilçeye kısmen de olsa nakit canlılığı kazandırmıştır. Ancak bunun bir sonucu olarak rant ve spekülasyondaki artış, gelirin yeniden üretime dönüşmesine engel olmakta, buradaki gelir genellikle tüketime yönelmektedir. Bu kısma sorunlar ve çözüm önerileri kısmında yeniden değinilecektir.

Yukarıdaki gözlem ve veriler ışığında ilçe genelinde hanehalkı ana gelirin türlerine göre dağılımı tahmini olarak şöyledir:

	<u>İdil</u>	<u>Türkiye</u>
Maaş-ve ücret :	50.5	23.7
Tarım-hayvancılık:	43.4.	42.4
Ticaret ve Hizmetler:	6.1	14.4

Yukarıdaki veriler ışığında İdil'de gelir dağılımı dilimleri tahmini olarak şöyledir:

T. 5. İDİL'DE GELİRİN NÜFUSA ORANI VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

Gelir Dilimi (İdil)	500-900 (topraksız, geçici işçi ve tarım işçisi)	1000-2000 (Hayvancı, küçük tarım)	2200-2500 (Orta tarım, zanaat, küçükesnaf, memur)	2600-5000 (Şoför, orta esnaf)	6000-10000 (Büyük arazi, büyük esnaf, rant)	11000+ (Nakliyat, ticaret, toprak rantı)
Nüfusa Oranı %	35	20	35	5	3	2
Gelir Dilimi (Türkiye)	En alt % 20	Ortanın altı % 20	Orta % 20	Ortanın üstü % 20	Üst % 10	Üstün üstü % 10
Gelir\$ (Türkiye)	800-1400	1500-2000	2100-3000	3100-4500	4800-22000	22000+

Rakamlar tahmini olmakla beraber, gelir dağılımındaki kırılmalar için bir bilgi verebilir. Buradaki soruna ileride değinilecektir.

3)Gelenekler-Geleneksel Yapılar

Zaman içerisinde kademeli olarak göçerliğin yerleşikliğe dönüşmesinin yanı sıra, süreç içinde gelişen hızlı göç hareketleri ilçede, tüm Güney-Doğu'da olduğu gibi, geleneksel yapıda çözümlere yol açmıştır. 1980'den itibaren iki göçer aşiretin yerleşikliğe geçirilmesi (Kıçan ve Düdeyan'lar), bazı yarı göçerlerin sürekli iskana tabii tutulması (Soran'lar-Hessinan'ların bir kısmı) bu tam göçer konumun bozulmasına yol açmıştır. Köylerden göç zorunlu ve/veya gönüllü kategorisinde, ekonomik ve/veya siyasal amaçlı dikey ve yatay göçlerdir. Tüm ilçe

çapında ve ayrıca bir ucu Mersin-Adana-Diyarbakır-İzmir ve İstanbul'a oradan da yurt dışına uzanan göçün ilçeye etkileri büyüktür. Göç ve daha sonra da rant ve tüketim ekonomisi ile tanışma, ilçenin önce ekonomik hayatını değiştirmiş ve sonra da geleneklerinde kırılmalara yol açmıştır. İlçede ve köylerde tüketim mallarının büyük oranda kullanılıyor olması bunun bir göstergesi sayılabilir.

i-Giysiler-Ev eşyaları-Ev düzeni

1938'de İdil'de ve köylerde saptanan halı-kilim tezgahlarından, keçe, yün-kıl dokuma, yolluk, gubelik, şal-şepik,tutak vb. geleneksel dokumalardan bugün eser kalmamıştır. Giysiler genellikle erkeklerde bol bir kumaş pantolon, gömlek, ayakkabı, kısmen başa puşi ve kefi, üzerine zaman zaman kasket; kadınlarda köylerde başa kefi veya beyaz şam işi işlemeli tülbent ile kırmızı-siyah bağlama, ayaklarda yemeni benzeri pabuç, entari ve üzerine bel kuşağı ile iç gömleğidir. Kadın giysileri kasaba içinde orta-alt kalitede gömlek-etek takımlarına dönmüştür. Kadınların geleneksel Suriye işi kumaşlardan diktikleri uzun üstlük ve yelpaze kollu iç gömlekleri, ancak çok önemli düğünlerde ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde aşiret mensubiyetlerini gösteren farklı puşi bağlama şekilleri de artık görülmemektedir. Yalnızca Atmani aşiretinin bazı üyeleri, cübbe benzeri siyah uzun bir kaftan ve başa puşi giymektedirler. Seyyidler de kendilerini kefi altına taktıkları açık yeşil takkelerle ifade etmektedirler.

Henüz yerli memur olanların dışında ev içi eşyaların döşenişinde ve kullanımında bir değişme olmamışsa da, eşya karakterlerinde farklılaşma vardır. Eskiden kullanılan el işi halı yastık ve yolluk-kilimlerin yerini, en yoksul evde dahi, kalitesine göre makina halıları ve kilimleri almıştır. Zengin köylü evlerinde ise nadiren büfe, sandalye, TV sehpa vb. görülmektedir. Evlerin genel döşenişi sadedir. Ancak çok yoksul kesim hariç, hemen her evde radyo, buzdolabı, mutfak için üç gözlü ocak, birkaç yün döşek mutlaka bulunmaktadır. Köylerde ve ilçede çok yoksul olanlar hariç TV, bir küçük kaset-çalar, Suriye işi çalar saat ve süsler, muhtelif fotoğraf ve dini resimler, yatak odalarında gelinin çeyizliği ve oyalı yazmaların bulunduğu geleneksel küçük sandıklar vardır. Tüm gezilen evlerde çok az miktarda dikiş makinasına rastlanmıştır. Yatak ve yorganlar, Mardin-Midyat taraflarında dağ köylerinde oda içinde duvara oyulmuş ve en küçüklerine "bertik", orta boy olanlarına "kübele", büyüklere "mahmal" denilen üzeri desenli evore perdelerle kapatılmış oyuklarda muhafaza edilmektedir. Ova köylerindeki evlerde giysiler, askılara geçirilmiş olarak duvara asılıp üzerine kanaviçe işli beyaz çeyizlik bezler sarılarak korunmaktadır. Mutfak ayrı bir bölmedir ve pişirme için elektrikli ocak, tüpgaz ve/veya odun ateşi kullanılmaktadır. Tuvalet avlu içine girmiş ancak henüz kendine ait bir ayak yoluna sahip olamamıştır. Tuvalet akıntıları evin tüm diğer atık suları ile beraber-çamaşır-bulaşık vb.- tek ve kısa bir borudan dışarıya sokağa verilmektedir ve bu İdil içinde de aynıdır. Isınma genellikle ova köylerinde tezek ve kısmen meşe kökü kısmen de elektrik katkısı ile, dağ köylerinde ise çoğunlukla meşe kökü ve tezekle sağlanmaktadır. Zengin toprak sahiplerinin evlerinde eşyalar şehirden seçilip alınmakla birlikte, kullanım yine köy tarzındadır. Bu evlerde asıl ayrımı belirleyen evin büyüklüğü ve avlu içinde iki katlı olmasıdır.

ii-Ev Tipleri

Ev tiplerini Midyat-tarzı, ova köyü ve ilçe içi olarak üç kısımda incelemek yerinde olacaktır. İdil içinde beton evler yaygındır. Geleneksel yapının aksine son derece sağlıklı ve kötü

malzemeye yapılmış bu evlerin damı düzdür ve yazın sıcak, kışın soğuk olmalarıyla ünlüdürler. Midyat-tarzı kireçtaşı evlerin yapımı eski usül kubbeli ve içerden dolguludur. Pencereler kubbeli ve demirlidir. Pencere içleri duvarın kalınlığına bağlı olarak çok geniştir ve evler güney-battıya bakmaktadır. Yörenin en eski ev tipi olan bu evler yazın serin kışın sıcaktır. Tüm köy evlerinde genellikle ağıl ve hayvan için yerler avlu içi veya ev yanındadır. (İki göçer aşiret hariç. Bu ikisinde hayvanlar daha dış kesimdedir.) Ova tipi köyler düz damlı yığma kerpiçtir. Giriş genellikle düzayaktır. Orta girişten hemen oturlan ve yatılan odaya geçilir, mutfak için ayrı bir bölme vardır ve tuvalet avlu içindedir. Yoksul evleri tek oda iken, zenginlik belirtisi olarak orta gelir grubunda oda sayısı 2-3'e çıkmaktadır. Aşiret önde gelenlerin ve zenginlerin evleri (dağ ve ova köylerinde) etrafı çevrili geniş avlu içindedir. Genellikle etrafı veya içi biraz yeşilliktir ve avlu içinde iki katlı evin altında ağıl vardır. Toprakla sıvanmış ağılların yanından blok taş merdivenlerle ikinci kata çıkılır-yan bir çıkış da dama ulaşır- Üç-dört adımlık düz girişten sonra eve uzun bir koridorla girilir. Genellikle odalar bu uzun koridorda sağlı sollu uzanmışlardır. Ev sahibinin karıları, çocukları oğulları ve onların karıları için ayrı odalar vardır. Aslında neredeyse her bir oda bir haneyi barındırmaktadır. İlk odalardan birisi, uzun dikdörtgen bir oda misafir odasıdır. İki taraflı yolluklarla kapanmış olan zeminin beton orta kısmı genellikle çıplaktır. Baş köşede kapsız bir yün döşek ve arkasında uzun bir kanaviçe yastık bulunan kısım en itibarlı misafire mahsustur. İki taraflı yollukların üzerinde eliş veya makina işi halılarla kaplı dörtgen kıtık yastıklara, itibarlarına göre en yüksekte en düşüğe doğru misafirler oturur. Hizmet edenler kapı yanında durur ve neredeyse hiç oturmazlar. Bunlar marabalar-gençler veya ailenin genç erkek çocuklarıdır. Kadınlar yabancı erkek misafire çıkmazlar.

iii-Yemek adetleri

Yemek yerde ve ortak bir kaptan yenilir. Elle de yenilmesine rağmen çatal-kaşık yaygınlaşmıştır. Tüm yemekler aynı anda sofraya konulur ve en itibarlı misafir yedikten sonra kalanlar itibar sırasına göre diğerlerine sunulur. Kadın ve çocuklar en son kalanları yerler. Beslenme et-tahıl kombinasyonuna dayalıdır ve sebze yemekleri azdır. Geleneksel yapıdaki bozulma yemeklere de yansımıştır; yemek çeşitleri ve pişirme tekniklerinde büyük bir azalma olmuştur. Ev dışında, köylerde avlu içinde, evin haftalık ekmeğinin yapıldığı tandırlar vardır. Tandır dışı kil-çamur karışımı sıvalı, içi toprak büyük bir kabın, ağız dik veya hafif yan döndürülerek bir kaideye oturtulmasıyla oluşturulmuştur ve genellikle saman ateşiyle yakılır. Tandır ekmeği pide büyüklüğünde, yassı ve tandırın duvarlarına yapıştırılarak pişirilen, ince bir ekmektir.

a)Adetler -Törelere ve Çatışma Odakları

i-Evlilik-Aile ve Aile İçinde Kadının ve Çocuğun Yeri

Kadınlar ve evliliğe yönelik bir adet olarak köylerde -özellikle ova köylerinde- ağır başlık parası halâ sürmektedir. Özellikle varlığın-servetin daha uç noktalarda yoğunlaştığı ova köylerinde başlık- kızın babasına verilen para olarak- 500 milyonun üzerindedir. Ek olarak düğünün ve altın takının tüm yükü de oğlan tarafının üzerindedir. Yoksulluğun daha eşit paylaşıldığı dağ köylerinde ise başlık hemen hemen kaybolmuş, ancak altın ve düğün masrafları kalmıştır. İlçe merkezinde başlık nispeten azalmış ancak altın takı ağırlaşmıştır. İkinci eşte veya yaş farkının büyük olduğu durumlarda, hem başlık hem de altın takı çok ağırlaşmaktadır. Bu sürece tampon bir mekanizma olarak "berdel" usulu devrededir. Berdel-evlenecek iki kardeşi değiş-tokuş ederek başlıktan feragat etme- aynı zamanda ikinci kadını almak isteyen erkeğin, kendi gelinlik çağdaki kızını değiş-tokuşu için de kullanılmaktadır.

Aile tipi köylerde geleneksel geniş ailedir. Yani baba evli oğullarıyla birlikte oturmaktadır. Aynı avlu içinde genellikle aynı aileye mensup 20'ye yakın insan barınmaktadır. Ancak bu yapı ilçede ve yoğun göç yaşanmış köylerde kırılmaya başlamıştır. Özellikle göçün yoğun olduğu köylerde, oğulların aileden kopuşu başlamış ve İdil içinde de geleneksel geniş aile sayısı azalmıştır. Ayrıca mevsimlik veya sürekli işçi göçü nedeniyle ilçe ve köylerde, yılın büyük bir bölümünü aile üyelerinden bir kısmı olmadan geçiren aileler fazlalaşmıştır. İlçe ve köylerde ayrıca dikey göçün bir sonucu olarak parçalanmış ailelere de sıkça rastlanmaktadır.

İki evliliğin Türkiye genelinde oranına baktığımızda, Bölgede yine de pek yaygın olmadığını görürüz. Bunun nedeni a)Bölgede imam nikahlı ikinci eşin, diğer kentlerdeki gibi, saklanmaya gerek görülmeden bildirilmesi ve b)ancak gerçekten -yöre ölçülerine göre- zengin olanların harcı olmasıdır. Gerçekte yoksul veya orta halli olup ta ikinci evliliği yapan yok denecek kadar azdır. Üçüncü eş ise 50 yaş üzerindeki kuşakta görülmektedir ve artık tarihe karışmaktadır¹.

Geleneksel yapıda temel bir özellik olarak kadına karşı tutum ise değişiyor görünmektedir. Göçer aşiretlerde olsun, toprağa yerleşiklerde olsun, kırsal alanda kadının aile içinde yaşla ve yetiştirdiği-özellikle erkek- çocuklarla giderek artan statüsü günümüzde azalmıştır. Toprakla ve hayvancılıkla geçimin kendiliğinden gereği olan kararların neredeyse eşit alınması süreci, şehirlere geçişle ve topraktan kopma ile birlikte değişmiştir ve kadınların ev içi otoritelerinde belirgin azalışlar vardır. Ancak buradaki karmaşık yapıyı iyice incelemekte fayda vardır: Köylülüğün en belirgin özelliği hanenin kendi başına karar verememesidir. Haneye ilişkin kararlar aşiret, sülale veya ailenin diğer büyükleri tarafından verilmektedir. Ortalama köylü ailesinde saygınlık yaşla artan bir süreç olduğundan, çiftlerin gençken kendilerine kalan karar alanları zaten son derece dardır; günlük hayatın ve toprağın kullanımı ile ilgili kurallar halihazırda katı bir biçimde belirlenmiştir ve kırılma dönemindeki kararlar da zaten ailenin el koyması ile belirlenmektedir. Bu kısıtlı süreç içinde genç çift, önceleri önemsiz sonra da giderek yaşlandıkça hayati önem taşıyabilecek kararları, kurallarla belirli bir sosyal alan içinde neredeyse eşitçe verebilmektedirler². Oysa kadının toprakta çalışarak aile geçimi için işgücünü vermesinin gerekmediği zengin toprak sahiplerinde durum farklıdır. Burada kadının cinsel partnerliği daha ön plandadır ve kararlar kendi karar alanı dışında verilmektedir. Benzer bir süreç şehirleşme ile birlikte yaşanmaktadır; kadının ev ekonomisine katkısı şehirlerde bir anda en aza inmekte³ ve böylece kadının karar otoritesi sınırlanmaktadır. Bu durum İdil merkezde son derece belirgindir. Kadınların iş alanının olmaması ve eğitimsizliği, karar almada en sona düşmesine neden olmakta ve bu yüzden hem kadının hem de ailenin kentleşmede entegrasyonu da en aza indirgenmektedir. Bu konuda işsizliğin yaygınlaştığı köylerde benzer süreçler de gözlenmiştir⁴.

¹ Sınır mezarlarında 60'ını geçkin bir kadın kendisinin 8.eş olduğunu, bir kardeşinin de 11.eş olarak zamanında gelin gittiğini söyleyerek bizi şaşırttı. Ancak sonradan bu aşiretin Arap kökenli olduğu ortaya çıktı.

²Örneğin dağ köyleri ve ova köylerinde zengin köylü hariç tüm evlerde kadınlar aile-akraba grubundan erkeklerle rahatça görüşmekteydiler. Dahası yabancı da olsa bir erkekle rahatça konuşup dokunmaktaydılar. Kasaba içinde olan duruma benzer bir kaç-göçten köylerde sözetmek mümkün değildir.

³Tüm bölgede, çok daha yoğun göçün kısa dönemli yaşandığı kentsel alanlarda, eski değerlerin yitimi ve kadının para kazanma gayretiyle ortaya çıkan durumlardan bir tanesi de örneğin, yerel olmayan bir talebe de bağlı olarak, fahişeliğin yaygınlaşmasıdır. Yine bütün hızla dışa açılan ekonomilerde görülen cinsel yolla bulaşan hastalıkların yaygınlığı olgusu, İdil'de de halk sağlığı taramalarında ortaya çıkmıştır.

⁴Değerlerdeki bu kırılmalar, yani eski değerlerin geçerliğini yitirmesi ve yenilerin oluşması için gerekli maddi tabanın yokluğu, en çok kadının statüsünü etkilemektedir. Örneğin eski feodal yapının gereği "erkek olmanın göstergelerinden" birisi sayılan:"nikahladığı kadının namusundan sorumlu

Ailelerin çocuk isteme ve yapma tutumlarında değişimden ziyade, değişime direnme görülmektedir. Ailede çok çocuk isteği ve edinme halâ çok yaygın bir tutumdur¹. Bu durumu "geleneksel değerlerin devamı" olarak nitelemeden önce, aile ve çocukla ilgili diğer değerleri de dikkatle değerlendirmek gerekmektedir. Örneğin sağlığa ilişkin tutumlar hızla geleneksellikten uzaklaşmış, modern sağlık hizmetine talep hızla yükselmiştir. Ancak yine geleneğin hızlı kırılmalarına paralel olarak, sağlığa ilişkin tutumda da karmaşık bir yapı vardır: teorik olarak modern sağlığa ilişkin taleplerin "teşhis ve önleyici sağlık hizmeti"ne yönlmesi beklenirken; burada-tüm Türkiye'deki sağlık algısı ve hizmetlerine paralel olarak-talep daha çok "tedavi edici sağlık isteği" olarak karşımıza çıkmaktadır². Ya da örneğin bazı köylerde karşımıza çıkan, bir cins toprağı bebek altına sarma da-holi-az da olsa paranın girdiği tüm yerleşimlerde hızla terkedilmektedir. "Çocuğa verilen değerde" ise geleneksel yapı³ devam ediyor görünmektedir. Çocuk aslında, kırsal yapıda toprağın işlenmesine ve aile ekonomisine katkısı önemli olan bir ögedir. Modern toplumdaki farklı olarak, kırsal alanda çocuğa "büyük insan kadar fizik gücü olmayan ve bazı becerileri zaman içinde öğrenerek kazanabilecek bir insan" gözüyle bakılmaktadır. Kız çocuk benzer olarak evleninceye kadar aile içi işbölümünün ayrılmaz bir parçası, evlenirken de aile ekonomisine bir katkı anlamına gelmektedir. Özellikle yerleşik düzene geçmekte gecikmiş toplumlarda erkek çocuk, hem aile için işgücünden yararlanılan hem de çatışmanın halinde karşı taraf için korkutucu olabilecek bir ögedir⁴.

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında, İdil'deki çok çocuk talebini nasıl açıklarız? Yerleşikliğe hızla geçilmiş, ancak henüz yerleşik olmanın değerlerinin tümüyle benimsenmediği; geleneklerin kırıldığı ancak "gerekli yeni" ile karşılaşmanın hızla oluştuğu toplumlarda; "işlev" en uygun açıklama olarak gözükmektedir: İdil için de çok çocuk istemenin nedenleri "işlevi" ile açıklanabilir. Dini kaygılar ve geleneksel değerlerin varlığı yanında, çok çocuk halihazırdaki çatışma düzlemlerinde "güç göstergesi"dir. Örneğin kız çocuklar başlığı halâ almakta, özellikle erkek çocuklar örneğin topraksız ailelerde tarım işçisi olarak çalıştırılmakta ya da hayvancılığı sürdürmektedir. Güç oyunlarında da bir dinamik olarak ailenin kalabalık oluşu halâ bir avantajdır. Bu nedenle varolan dinamiklere bir eklenme olarak çok çocuk yapma, çocuk sayısı üzerinde düşünmeme "işlevini koruyan bir gelenek" olarak karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı sağlıkta olduğu gibi kültür, işlevi olan yeniyi hemen benimsemekte, ancak işlevi yitmediği sürece eskiyi de korumaktadır.

ii-İtibar- İtibarın Ölçütleri

olmak" değeri kırılmaya uğramıştır. Birkaç köyde iki ya da üç evli olanların karılarından, artık pek de beğenmediği birisini aynı köyde başka bir eve atan, 6-8 çocuğuyla birlikte açlık çekmesine kayıtsız kalanlara rastladık. Yine de bu durumu köylüler de kınamaktaydılar.

¹Bir atasözü erkek çocuğun yerini çok iyi belirtir:"Berxê nêr ji bo kêr" Yani "erkek kuzu, bıçak içindir".Bkz. Arfa ve Bois, 1991..

²Örneğin köylerdeki sohbetlerde, köylüler daha açık olmayan ve ebesi dahi bulunmayan "köy sağlık ocağına uzman kadın-doğumcu ve dahiliyeciler istediklerinden, bu isteğin dikkate alınmadığından" yakınmaktaydılar. Benzer olarak pratisyen hekimler de sadece "uzman" olmadıkları için kimi zaman güvenilmez addedilmektedir.

³Nikitin örneğin Kürtlerin çocuğa çok düşkün olduğundan bahseder, Nikitin, 1991.

⁴Bu arada geleneksel yapıdan farklı bir tutumla karşılaştık: Baba da anne de genellikle çocuklarının sayısını bildirirken önce erkek ve kız çocuk ayırmadan tam sayıyı veriyorlar. Bu konuda anneler daha dikkatli, erkek ve kız çocuklarının sayısını tam olarak "üç oğlan,iki kız" vb. bildiriyorlardı. Çocuklarının tam sayısını bilememek genellikle zengin ve çok evli toprak sahibi erkeklere mahsus bir özellikti.

Hürmet ve saygı sistemi karmaşıktır. Aşiret liderine, prestiji yüksek kişilere ve topluluğun önde gelenlerine yakın olmak kırsal yerleşim içinde saygınlığı artıran bir durumdur. Yine aynı şekilde devletle iş görüyor olmak, devlet kapısında bir biçimde tanınmak, cesaret ve kimi zaman dikbaşlı olmak da saygıyı pekiştirmektedir. Soy-sop belirliliği yani eski bir aileden geliyor olmak, eskiden olduğu gibi bugün de saygıyı artırmaktadır. Son zamanlarda giderek "para kazanıyor olmak" -ve hatta Türkiye'nin 'yeni' değerlerinden birisi olarak da- ne yolla olursa olsun kazanıyor olmak, saygıyı artıran bir unsur haline gelmiştir. Benzer olarak tüm erkeksi ögeler de (ataklık, cesaret, namusuna sahip çıkmak, iyi silah kullanmak vb.) saygınlığı pekiştirmektedir.

iii-Çatışma Odakları-Çatışmanın Halli

Gerek İdil merkezde gerekse köylerde çatışma nedenleri ve çatışmanın halli, geleneksel ile yeninin bir eklemlenmesidir. Çatışma nedenleri köylerde ormanlık alanın seçimi, su kaynakları, mezranın paylaşılması veya ekim alanları vb. arazi anlaşmazlıkları ve kız kaçırma, yani "namus" kavramı ile özetlenebilecek anlaşmazlıklar iken, İdil içinde daha çok siyasi görünümlere bürünmektedir. Burada dikkat edilecek nokta, anlaşmazlıkların hallinin ne yollarla yapıldığı ve ne zamanlar ne kadar sıklıkla adalet mekanizmasına başvurulduğudur. Son 10 yıllık adliye kayıtları, toplam suç kayıtları belli oranlarda sabit kalırken, bazı meselelerin hallinde adliyeye başvurmalarında değişmeler olduğunu göstermiştir.

T.6 1988-1997 ARASINDA ÇATIŞMALARIN HALLİNDE ADLİYEYE BAŞVURMA ORANLARI

Suçun Çeşidi	1988	1990	1992	1994	1995	1996	1997 (ilk altı ay için)
Namus davaları-1	73	39	10	23	33	25	17
Mali suçlar-2	49	17	1	3	6	11	4
Zorlayıcı fiil-3	45	20	4	13	24	31	27
Yaralama-Öldürme-	21	7	46	30	8	10	1
Tedbirsi-5	84	54	100	148	67	59	25
Trafik ile ilgili suçlar-6	52	23	9	8	11	14	9
Siyasi suçlar-7	8	17	117	122	65	44	14

1-Kız kaçırma-kızlık bozma

2-Hırsızlık-dolandırıcılık

3-Meskene tecavüz-hakaret-Gasp-Yol kesme-Tehdit

5-Tedbirsizlik ve dikkatsizlik sonucu ölüm ve yaralamaya sebebiyet-silah taşıma kanununa muhalefet

6-Trafik suçları

7-Yardım-Yataklık-İzinsiz bildiri-Toplantı ve gösteri kunununa muhalefet-Yasak yayın-Sabotaj-Yola patlayıcı madde yerleştirmek vb.

Tablo bize çeşitli dönemlerde hangi tür suçların ne yolla halledildiğine ilişkin ortalama bir fikir verebilir. Burada ortak nokta 1990'a kadar hemen her tür suçun -siyasiler ve yaralama öldürme suçları hariç- halinde mahkemeye gidildiği yönündedir. 1990-95 arasındaki tedrici azalma, suç sayısındaki azalma olduğu anlamına gelmemelidir. Aksine, örneğin tedbirsizlik sonucu ölüm ve yaralamaya sebebiyet, siyasi suçlar ve adam öldürme fiileri gibi kamu davasını da gerektiren suçların sayıları, bu dönemde suç sayısında azalma olmadığını göstermektedir. Ancak özellikle namus davaları, zorlayıcı fiil vb. suçların kayıtlarındaki görece azalma, bu tür meselelerin halinde informal ve geleneksel uzlaştırma öğelerinin devreye girdiğinin iyi bir göstergesi sayılabilir. İlginç olan trafik ve mali suçların da bu dönemde geleneksel olarak halledilmiş olmasıdır. İdil için çatışma-uzlaşma noktalarının informal yapıları olduğu söylenebilir.

Burada vurgulanması gereken bir nokta; son dönemlerde eski kan davalarının yerini, günümüzde siyasi parti çekişmelerine bırakıyor gözükmesidir. Kan davaları, kökeni genellikle eskilere dayanan iktidar çekişmeleridir. Ancak özellikle son dönemlerde kan davasına bağlı çatışmalar, siyasi parti çekişmeleri ve anlaşmazlıkları ile örtüşmekte; olayın tarihine bakıldığında bu görünürdeki siyasi meselenin eski iktidar ve namus kavgalarının bir

devamı olduğu görülmektedir. Böylece yeni bir çatışma odağı eski ile birleşmekte ve yeniymiş gibi bir görünüm arz etmektedir¹

b)Aşiret Geleneği ve Kökenleri

İdil ve köylerinde toplam 20 aşiret tespit edilmiştir (Köyler ve aşiret mensubiyeti için, bkz. EK.1.): Hessinan, Domana(Dumana-Domani), Meman, Alikan(Alika), Aluva, Ömerkan, Harunan, Kiçan, Düdeyran, Hamika, Salihan, Davudian, Arabian, Botuka, Soran, Durikan(Dorika-Dorukan), Harunmama, Dermemika, Hasanaka ve Keran aşiretleri.

Burada "airet" ve "aşiretçilik"ten söz ederken "göçer Kürt kabileleri" romantizminden uzaklaşmak gereklidir. İdil'de mevcut 20 aşiretin sadece iki tanesi göçer-köçer kategorisinde değerlendirilmektedir (Kiçan ve Düdeyran'lar). Geri kalan aşiretlerin tamamı kendilerini dümani-demani-demanen (yerleşik) adı ile tanımlamaktadırlar. Yerleşiklik ve göçer olma dağ ve ova köyü olmakla da tam olarak örtüşmez. Aynı şekilde aşiret mensubiyeti sadece Kürt-Müslüman olmakla özdeş de değildir. Yezidi ve Süryaniler de de aşiret mensubiyeti vardır. Örneğin Süryani yerleştiği olan Öğündük köyü Domana aşiretinden; şimdi boşalmış olan Yezidilere ait Mağara köyü ise Salihan aşiretindedir. Öte yandan şimdi boşalmış olan eski Süryani yerleştiği Sari köyü de Salihan aşiretine mensuptur.

Aşiret örüntüsü aşiret, aşiret-altı, sülale ve aile (familya) gibi farklı alt bölünmeleri de taşır. Örneğin göçer aşiretler bir üst yapılanma içinde öbeklenirler: Şilit ve Çıhsor kolları². Şilit'ler kendi aralarında üçe ayrılırlar: Kiçan-Keçan, Tayan ve Batuvan'lar. Ağaları Osman Ağa'dır ve her aşiretin alt aşiret ağası-lideri de ayrı ve bendin içindeki itibarı farklıdır. Bunlardan sadece Kiçan'lar İdil içi ve yöresinde mevcuttur, Tayan'lar Cizre'de, Batuvan'lar ise Şırnak ve Cizre'dedirler. Çıhsor'lar da 4'e ayrılır: Düdeyran'lar, Davudianlar, Sorhan'lar ve Atmani'ler. Ağaları Mirza Ağa'dır, yine her aşiretin kendi lider-leri vardır. Ancak tüm bu bildireler içinde alt yapılanmalar ve üst birliklerin mensubiyetinde, Z. Gökalp'in çalışmasında bir farklılık vardır:

Çalışmada ortaya çıkan _____

Ziya Gökalp'in bulguları _____

Şilitler Çıhsorlar

Şilitler

Çıhsorlar

¹Benzer bir örtüşme din-mezhep kavgası görünümü ile geçmişte örneğin Yezidi'lere yapılan çeşitli ataklarda görülmektedir. Özellikle Yezidi nüfusa yönelik geçmişteki dinsel izolasyon-küçümseme ve şiddet göstermelerin altında, genellikle aşiretler arasındaki toprak-namus meselelerinin yattığı görülmektedir.

²Nikitin farklı olarak, aşireti akrabalık bağlarının genişlemesi sonucu ortaya çıkan siyasi bir bend olarak tanımlar, Nikitin, 1991, s:215219.

³Gökalp bunları bend olarak adlandırır ve siyasi bir fırka addeder. Gökalp, 1992, s:29. Şilitler'in bugünkü toplam nüfuslarının 8-9 bin aile olduğunu, Çıhsorlar da 12 bin aileden müteşekkil olduklarını iddia etmektedirler.

Kıçan ¹	Düdeyran ²	Keçan	Düdeyran
Batuvan	Atmani	Bat(u)van	Miran
Tayan	Miran	Tayyan	Müseraşa(Müsireşan)
Müseraşa	Sorhan	Hırkan	Davudian

Bunlardan maada tüm diğer aşiretler kendilerini Dümani-yerleşik olarak adlandırmaktadırlar. Yine Dübendi denilen ve ayrıca bir bende mensubiyet olarak adlandırılan, "taraf olma"/ "yan tutma" ile eşdeğer bir değer taşıyan bir diğer mensubiyet de Haverki ve Dekşuri münasebetidir³.

Bir köyün içinde, baskın olanlar hariç, birden fazla aşiret olabileceği gibi; aynı aşirete mensup birden fazla köy de vakidir. Aşiret geleneği içinde insan sayısı, "gücün" en önemli göstergesidir. Bu yüzden tüm aşiretler kendi üyelerini kalabalık göstermeye çalışırlar. Örneğin Hessinanlar İdil içinde -kendi deyişleri ile- en güçlü aşiret olduklarını, Kıçanlar ise asıl gücün kendilerinde olduğunu, Düdeyranlar İdil içinde olmasa da dış mensupları sayesinde en örgütlü ve güçlü kendilerinin olduğunu, Arabianlar da yörenin en büyük aşireti olduklarını⁴ belirtmektedirler.

"Aşiret mensubu olmak" ne demektir? Kişiler "kimsin, kimlerdensin" sorusuna hemen daima aşiret adı ile cevap vermektedirler⁵. Bu, kimi zaman akrabalık yakınlığı ile kimi zaman da destek sisteminin salt köy sınırıyla kalmasıyla ifade edilmektedir. Gerçek şudur ki, aşirete mensup olmak çoğunlukla -hatta neredeyse hiç- maddi kazanç sağlamamaktadır. Aşiretin kendisinin sosyal bir destek oluşunun, bir korunma alanı oluşunun dışında; aynı aşiretten olma her zaman aynı maddi ilişkiler zinciri içinde yer almak anlamına gelmemektedir⁶. Örneğin aynı aşirete mensup olma, daha verimli toprağı daha ucuza kiralama, diğerlerine oranla daha yüksek ücretle çalışma ya da birlikte iş yapmada kendi aşiret üyelerine daha ayrıcalıklı davranma vb. anlamlara gelmemektedir. Ortak kamyon alma ya da ilçe merkezine

¹Bir yaşlının verdiğİ bilgiye göre Müseraşa aslında Kıçanların bir alt koludur, bir diğer yaşlı da Kıçanların üç oğuldan sürmüş üç ayrı alt-aşireti olduğunu söyledi :Kıçan Hessinan (Hasan'dan), Kıçan Ömeran(Ömer'den) ve Kıçan Şemsa(Şems'den).

²Düdeyranlardan bir yaşlı Atmani ve Davudianların Düdeyranın bir alt kolu olduğunu ileri sürdü. Nitekim bugünlerde Atmanilerin asıl yerleşimi olan Elcani-Arzaneh köyü siyasi parti çekişmesi görünömlü bir aşiret kavgasına da sahnedir.

³Bu bendleri Gökalp ayrıntılı tarif eder, Gökalp, 1992, s: 31; ayrıca Bruinessen de Haverki aşiretinin 24 aşiretli -bazıları süryani ve yezidi de olan-büyük bir konfederasyon olduğundan bahseder. 1860'larda Haco Ağa ile beliren bu siyasi-aşiri örgütlenme günümüzde de varlığını sürdürüyor. Bkz. Bruinessen, 1992, s:126-131.

⁴Hatta Arabian aşireti Haverki-Dekşuri ayırımına ilişkin söylencede geçen ağanın kendi ağaları Ali-ü Ramo'nun oğlu Abdül-kerim Zalim olduğunu söylemektedirler.

⁵Burada kısmen söze aşiret-altı mensubiyeti de karışmaktadır, örneğin Deyra aşiretinden olmak, Domanaların bir aşiret-altı koluna mensubiyet gösterir ve bu ayırıştırma genellikle dede-babanın veya dedenin kimliğini söylemeye kadar gider.

⁶Örneğin "Esnaftan alışverişte öncelik gözetir misiniz? Öncelikle kendi aşiretinize mensup bakkal,tuhafiyeci vb. esnafı mı tercih edersiniz?" sorusuna genellikle "Akraba ise tabii daha iyi olur ama hangisi ucuzsa ona gideriz" denilmektedir. Belli aşiret mensuplarının kendi aşiret üyelerine ait dükkanlardan alışverişinde zorunluluk benzeri bir gelenek olup olmadığı sorulduğunda ise, yanıtlar bu konuda tamamen ticari ilişkilerin öne çıktığını, sıklıkla gelişen çatışma ortamlarının çok sıcak olduğu durumlar hariç, bazen kan davalıların dahi kaşı dükkanlardan alış veriş ettiğini ortaya çıkarmıştır.

minibüs çalıştırmada aşiret mensubiyetinden ziyade; ailede yakınlık derecesi, akrabalık ve giderek daha sıklıkla ticari denge gözetilmektedir.

Öte yandan aşiret ağalığı-liderliği de, Çukurova, Söke vb. yerlerden farklı bir konuma sahiptir. Buradaki ağalık öncelikle toprak mülkiyeti ile sayılan yerlerdeki kadar birebir örtüşmemektedir. Aşiretin liderliği daha çok "devlet kapısında söz dinletebilme", "siyasi bir gücü olabilme" ve "Hak aramada güç gösterebilme" üzerine kuruludur. Burada anahtar sözcük "güç"tür. Aynı köyden hatta aynı aşiretten olup da farklı familyalara veya aşiret altı gruplara mensup olan ve bir problemde birbiriyle çatışan ailelerin yanısıra; örneğin Haverki'lere mensup olduğu için veya Şilit olduğundan kendi aşiret gruplarını aynı anda bağdaştıran bir yapıdır aşiret yapısı¹. Bir köyün aşiret mensuplarının bir diğer aşiret mensupları ile bir olup, kendi aşiretlerinden olanların topraklarına el koydukları, bazen de az bir para ile zorla işledikleri de görülmüştür. Ya da örneğin Süryani yerleştiği olan Domana aşiretinden Öğündük köyü, kimi zaman yine Domana olan Dumanlı veya Dorikan olan Güzelova tarafından tehdit edilebilmektedir.

Aşiret liderliğinde katı bir "babadan oğula" kuralının da pek fazla işlerliği yoktur. Liderlik doğrudan büyük oğula geçmeyebilir. Ortak kanı ve informal meşruiyet kanalları içinde, aşiret liderliğini ölen ağanın oğullarından bu işe daha uygun olan bir tanesi veya amca çocukları vb. de üstlenebilmektedir². Yine benzer olarak aşiret reisi gücü olduğunca etkisini sürdürebilir. Kendine "biat" edenlerden yoksun bir aşiret reisi bir hiçtir ve böyle aşiretler zaman içinde çözülürler³.

¹Toprağın mülkiyeti veya zilyedliğini de kanuni anlamda anlamamak gereklidir. "Birden fazla köyü olduğundan" bahsedilen ağalar elbette vardır. Benzer olarak zamanla bazı toprakların ekin dikimini yaparak zilyedliği almış olanlar ve/veya devlet tarafından yer verilerek ve gösterilerek yerleşik hayata geçirilmiş köyler ve topraklar vardır. Bunların mülk temeli genellikle kadastro mülkiyetinden ziyade bir şekilde (yasal, gayri yasal veya kamu nezdinde) meşruiyet kazanmış olmakla ilgilidir.

²Örneğin Temmuz 1997'de Güzelova köyünde çıkan aşiret çatışması, aslında siyasi parti çekişmesi görünümümlü olup, eski bir güç dengesinin yeniden gündeme getirilmesidir. Olay Haverkilerin güç gösterisi olarak nitelenebilir. Benzer olarak Ağustos 1997'de Cizre'de bir düğünde çıkan olayda -bir el bombasının patlaması ve çok sayıda ölüm ve yaralanma olayı-aslında Şilit bendine mensup aileler içinde eski kan davasının yeniden gündeme gelmesidir. Şilit aşerası olay üzerine toplanmış ve Kışanlar kan bedelini ve gerekli sürgün cezasını üstlenmişlerdir.

³Duru Köy'de bir süre devam eden ilginç bir durumdan söz edildi; aşiret ağasının ölümü ile yerine karısı- ortak kabulle- muhtar olmuş ve oğulları büyüyüncüye kadar bu durumu büyük bir başarı ile sürdürmüş. Yine de bu çok yadırganmayacak bir tutumdur. Nikitin benzer durumlardan söz eder ve bu durumu kadının güçlü konumuna örnek gösterir, Nikitin, 1991, s: 183-184.

⁴Buna örnek olarak 1970'e gelindiğinde aşiret reislerinin "etrafında çubuğunu yakacak adamlarının dahi kalmadığından" sözedilmekteydi. Bu dönemde liderler çarşıda yürürken etraflarında hemen hiç adam kalmamış. Kentlerde hızlı göçün yarattığı "...liler Dernekleri"ndeki çeşitli Güneydoğuların bu dönemde de kendilerini tanıtmak için "...aşiretenim" demelerini; konuştuğumuz kişiler "sadece akrabalık mensubiyetini göstermek için" diyerek yorumlamaktaydılar. Aşiret geleneğinin yeniden canlanması 1970'den sonraya rastlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

SORUNLAR VE SORUNLARIN ANALİZİ

Bölgesel analizlerde en önemli husus; Bölge sorunlarını tüm ülke sorunlarından ayırmaksızın incelemek, ancak yörenin özel konumunun hangi noktada önem arzettiğini de yakalayabilmektir. Bu çalışmada da İdil'in sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı incelenirken; bütünün sorunları (hem ülke çapında hem de Güney Doğu Anadolu'ya özel sorunlar) gözönüne alınmış ayrıca İdil'e mahsus oluşumlar da dikkatle izlenmiştir.

Bölgenin sorunları pek çok kaynak ve hatta yetkili kurumlar tarafından sıkça dile getirilmekte, yapılan çalışmalar sorunlara ışık tutmaktadır. Örneğin GAP-UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Programı ve Sosyal Politika hedeflerinde, Bölgenin sorunları şöyle özetlenmektedir:

- Farklı kültürel grupların varlığı ve biraradalığı nedeniyle toplumsal dengenin kurulmasının zorlaşması,
- Geleneksel ve çağdaş öğelerin yanyana ve içiçeliği,
- Hiyerarşik aşiret örgütlenmesinin halâ geçerliliğini koruması, bu nedenle bütünleşme ve bireyselleşme politikalarının başarılı olamaması,
- Nüfusun özellikle kırsal alanda dağınık yerleşim düzeninde olması ve bunun da hizmet götürmede maliyetleri yükseltmesi,
- Bölgede topraksızlığın yaygın olması ve toprak mülkiyetinin dağılımında dengesizlik,
- Hayvancılığın son yıllarda şartlara bağlı olarak gerilemesi ve ikame edilememesi,
- Tarım verimindeki düşüklük ve tarım alanlarının etkin kullanılmaması,
- Hızlı göç verme sonucu göç alan ve veren yerleşim birimlerinde ortaya çıkan denge bozulmaları ve her iki yerdeki değer sistemlerinde bozulmalar,
- Mevsimlik göç nedeniyle insan kaynaklarının geliştirilmesinde süreklilik sağlanamaması,
- Çalışma yaşındaki nüfusun bağımlılık oranının yüksek olması, ancak nüfus dağılımında 0-15 yaş grubundaki yoğunluk nedeniyle hizmetlerin önceliğini bu grubun alması,
- Yüksek işsizlik oranı, kalifiye eleman yokluğu, istihdam sağlayıcı faktörlerin etkin olamaması,
- Yüksek doğum oranı ve aşırı nüfus,
- Temel altyapı hizmetlerindeki yetersizlikler (sağlık, eğitim ve temiz su kaynakları, ulaşım vb.),
- Eğitim ve okullaşma oranındaki düşüklük.

Benzer sonuçlar GAP tarafından ODTÜ, Ziraat Odaları ve Sosyoloji Derneğine yaptırılan çeşitli çalışmalarda da karşımıza çıkmaktadır. Benzer olarak İdil'de yapılan Odak grup toplantısına katılan köylüler ve İdil'in ileri gelenleri de aynı sorunları dile getirmektedirler (Bkz. EK.3).

¹Bkz. GAP sosyal Politika Hedefleri, 1997; GAP-UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Programı, 1997.

ANCAK sorun analizi yapılırken dikkat edilmesi gereken husus, gerçek sorunlarla yapısal sürecin yarattığı sonuçların birbirine karıştırılmamasıdır. Örneğin köylüler, de odak grup toplantısında pek çok yapısal sonucu "sorun" adı altında dile getirmekteydiler (verimlilik azalışı veya işsizlik gibi). Süreç ile gelişen bu sonuçların kendilerinin de birer sorun olduğu doğrudur. Yapısal sorunlarla birleşen bu sonuçların kendisi de birer sorun olarak ortaya çıkmakta ve durum kaotik bir hal almaktadır. Burada asıl önemli olan sorunların sosyolojik analizini yapabilmek yani kökene inebilmektir. Bu amaçla alt yapı eksiklikleri, işsizlik, kalifiye eleman yokluğu, eğitimsizlik, göç ve bunun sonuçları gibi, aslında tüm Türkiye için ortak olan sorunların arka planına bakmak ve yapısal sorunlara ilişkin gerçek çözüm önerileri geliştirmek gerekmektedir.

Bölgedeki sorunları üç grupta toplamak mümkündür:

- 1)Genel olarak devlet hizmetleri ve altyapı sorunları (**Hizmetlerde koordinasyon eksikliği, yetki karmaşası, günlük politika değişikliği ve sürekliliğin sağlanamaması**),
- 2)Sosyal hayatın bütününe ilişkin ekonomik ve sosyal sorunlar (**Gelir dağılımındaki kırılganlar, geleneği besleyen ve gelenekle beslenen aşiret yapısı ve "yoksulluk kültürü"**),
- 3)Birey ve bireyle ilgili sorunlar ("**Mağduriyetin istismarı**").

Genel olarak İdil'e verilen hizmetlerdeki aksama, yörenin bütününe ilişkin sorunlardan ayrı değildir. Ancak burada altyapı hizmetlerindeki aksamanın temel sorumlusu hizmetlerdeki yetersizlikten ziyade, verilen hizmetin yeterince denetlenmemesi olarak görülebilir. Aslında, tüm ülkede de görülen hizmetlerin bir kez hayata geçirildikten sonra süreç içinde sürekliliğinin sağlanamaması olgusu, Bölge ve İdil içinde de geçerlidir. Örneğin telefon, su yolları, yollar vb. hizmetlerin devamlılığının sağlanamadığı hallerde, hem yatırımlar son derece pahalıya mal olan atıl hizmetler olarak kalmakta, hem de yöre insanının hizmetlere ilişkin güveni sarsılmaktadır.

Bu cümleden olarak, tüm hizmetler kademesindeki gerek bilgi ve kaynak kullanımında gerek bunların paylaşımında ve gerekse sonuçların izlenmesinde, gerçek bir yetki ve sorumluluk karmaşası yaşandığını da eklemek gerekmektedir. Gerek devlet kademelerinin kendi içlerindeki gerekse halkla ve özel ve tüzel kişilerle koordinasyonlu çalışmaması, kaynakların etkin kullanımını ve uzun soluklu planların gerçekleştirilmesini de engelleyici niteliktedir. Bugün Güney-Doğu Anadolu'ya Türkiye içinde hiç de azımsanmayacak bir kaynak aktarımı olmasına rağmen, hizmetlerin yeterince etkin olamamasının, ayrıca kaynakların geriye dönmemesinin nedenlerinden birisi de budur.

Yöre, devlet kademesinde, özellikle sağlık ve eğitimdeki personel için bir "sürgün yeri" olma niteliğindedir, ve ödenen yüksek ücretlere rağmen bu konuda eleman sıkıntısı çekildiği de bir gerçektir. İdil'deki devlet memurlarını yerliler ve yerli olmayanlar olarak ikiye ayırıp baktığımızda, kalıcı olanın yerliler olduğu görülmektedir. Ancak bu çok kaba ayrımın arka planında farklı yapıların varlığını da sezme mümkündür. Yerli olmayan devlet memurları yöre halkına iki farklı yaklaşımda bulunmaktadır: yöreyi sürgün yeri olarak görüp bir an önce ayrılmak isteyenler ve idealist amaçlarla yöreye gelen ve Türkiye'nin neresi olursa olsun hizmet vermeye kararlı olanlar . Görüleceği gibi ilk grubu yüksek ücret vb. ile dahi yörede tutmak mümkün olamamaktadır ve bu grup sürekli dinamizmi nedeniyle hizmetlerdeki aksamaya da neden olmaktadır. İkinci grup kalıcı olmak ve hizmetlerin devamı için çabalamakla birlikte, gerek koordinasyon eksikliği gerekse yörenin kendine özel bazı tutucu dinamikleri nedeniyle yorulmakta ve verimi düşmektedir.

Yörenin yerlisi olan devlet memurları ise geleneksel yapı ile oldukça içiçe geçmiş durumdadır. Bu grup devlet hizmetlerinin sürekliliğinde çok önemli bir yeri olan ve yörenin tanıtımı için anahtar rol oynayan bir gruptur. Ancak burada iki farklı sonuç da ortaya çıkmaktadır: yerli memur ya yöre halkını edindiği mevki ve eğitim nedeniyle küçümsemekte, mevkisini bir güç unsuru haline getirmekte; geleneksel yapı ile devlet hizmetlerinin hem entegrasyonunu sağlamakta ama zaman zaman da kötüye kullanımına yol açabilmekte ya da bunu yapmadığında, yöre halkı tarafından "tarafsız kalmakla", "akrabalarını-ailesini önemsememekle" suçlanarak eski yerel gücünü de yitirebilmektedir.

İkinci olarak İdil'in sosyal ve ekonomik sorunları gündemdedir. Bu cümle ile öncelikle aşiret yapısına indirgenmiş geleneksel yapılar ve sonra da İdil bazında ekonomik yapılar tartışılacaktır.

Bu çalışmada İdilve köylerinde çoğunluğu İdil dışına taşan 20 aşiret tespit edilmiştir. Aşiret yapısının idari sınırlar dışında cereyan etmesi ve yapının sosyal sistematiği İdil için tüm sosyal alanı belirleyen en önemli gerçeklerden birisidir. Şöyle ki; aşiret ve geleneksel özellikleri (alt-aşiretler, aşiret üstü oluşumlar, bendler ve taraf tutma(Haverki ve Dekşuri meselesi vb.)) sosyal alandaki güç ilişkileri için bir anahtar niteliği taşımaktadır. Aşiret yapılarının yüzyıllardır aynı kalması şaşırtıcı görünmektedir. Burada dikkat çekici nokta; kişilerin, aşiret mensubiyetlerine sarılırken, tarihine ilişkin pek fazla bilgi sahibi olmamalarıdır. Von Bruinessen, Kürtlerin kendi aşiretlerinin tarihini pek fazla bilmediklerini, çok uzun boylu geriye yönelik bilgi veremediklerini belirtir. Benzer olarak Ziya Gökalp de aşiret yapısında genellikle sadece ilk liderlerin ve en son liderlerin adlarının bilindiğinden yakınmaktadır. Biz de çalışmamız sırasında Süryanilerin M.S.84'den itibaren köy kayıtları, cemaat sayıları vb. noktalarda çok kesin yıl ve sayılarla tarihi olaylar ve sosyal yapılarla ilgili bilgi verebilirlerken, ilçenin ileri gelenlerinin veya köylülerin hatta muhtarların dahi kendi köylerine ve aşiretlerine ilişkin tarih ve kayıt vermede zorlandığını (çekindiğini değil hatırlamakta zorlandıklarını) gördük.

Bu durum aşiret bağları ve mensubiyetinin, aslında mevcut an ve durum için bir güç gösterisi olarak kullanıldığının göstergelerinden birisi sayılabilir. Nitekim aşiretlerin gücünün zayıfladığı yerlerde ve dönemlerde "bir aşirete mensup olmak" salt akrabalık ve hemşerilik bağını bildirmek olarak işlev görürken; aşiret mensubiyetinin güçlendiği dönemlerde "bir aşiret mensubu olmak", kavgada taraf olma, güce eklenmek ve güç için hizmet vermek anlamına gelmektedir. Bu durum geleneksel yapının aşiret ile sınırlı olmadığını, ancak aynı zamanda aşiret ile beslenip korunabildiğinin en iyi göstergesidir. Örneğin aşiret liderliği karizmasının doğasının sarsıldığı ya da tamamen kaybedildiği durumlar vardır. Hepsinden öte bütün aşiret mensupları aynı derecede sadık değildir.

Aslında aşiret mensubiyeti her şeyden önce ortak bir ata ile ilgilidir. Soyun homojenliği iç evlilikler, ortak davranış ve ekonomik birimler aracılığı ile desteklenir. Fakat ekonomik birlik ve toprak birliği aşiret mensubiyetinde ikincil öneme sahiptir. Aşiret reisi salt politik bir lider değil aynı zamanda ekonomik ayrıcalıkları olan kişidir; ve lider bu özelliğini sürdürebilmek için dış güçlerle yakın ilişki kurar. Bu durum aşiret liderinin güç ilişkilerini zamanla yeniden ve modern sayılabilecek öğelerle de(parti mensubiyeti, parti liderliği veya siyasilere ilişkiler vb.) desteklemesini ve değişen koşullarda esnek davranabilmesini sağlar. İdil'de de örneğin muhtarın; aynı zamanda toprağın ve gelirin kontrolünü elinde tutan ve aynı zamanda siyasi liderlerle bağlantıyı sağlayan ve aynı zamanda aşiret lideri konumunda olduğunu gördük. Tüm güçlerin bu şekilde tek kişi elinde toplanması, bireyselliğin gelişmesini önleyici en önemli etkidir. Her durumda, aşiret mensubu, güç dengeleri içinde ayakta kalabilmek için

aşiret mensubiyetini öne çıkarmaya başlar ve bu da liderin gücüne yeni bir katkı anlamına gelir. Von Bruinessen bu durumu "daha basit organize olmuş diğer oluşumlar arasında göreceli olarak daha üst düzeyde örgütlü olanların öne çıkmasıyla " açıklıyor. Yani aşiretçiliği "kompleks politik yapıların evrimsel gelişimindeki ilk aşama olmaktan çok, bu yapılara tepki olarak ortaya çıkmış sosyal aşamalar" olarak adlandırıyor¹. Biz ise, bu çalışmada, aşiret yapısını geleneği besleyen ve geleneği yeninin içine taşıyan bir " birincil tür bağlılık", bir "güç dayanışması" ve "güç gösterisi" olarak adlandıracağız. Aşiret tarafından beslenen sosyal gelenekler yeni ekonomik oluşumların getirileri ile bütünleşebilmesini, gücün biçimi ve kaynağı ne olursa olsun aşiretin buna yönelmesi ve kapsaması yeteneğine borçludurlar.

Bu elbette geleneksel yapının aşiret dışı ve daha üst bir konumu olduğu gerçeğini gözden kaçırmak anlamına gelmemektedir. Gelenekler (namus, evlilik adetleri, toprağa ilişkin tutum vb.) aşiretin ötesinde varolan bir yapıdır. Ancak burada göstermek istediğimiz; akrabalık, din, aşiret vb. tüm "birincil tür bağlılıklar"ın, devlet, ideoloji vb. "ikincil tür bağlılıkları" nasıl örtbildikleri ve bütünleşebildiğidir. Burada anahtar kelime "güç"tür. Gücün göstergeleri zamanla değiştiğinde (toprak miktarı ve kol gücü sayısından giderek ekonomik ve siyasal etkinliğe doğru), bu yeni durum gelenekle içiçe geçiriliyorsa, aşiret de mevcudiyetini koruyabilmektedir.

İdil'de Bölgede mevcut tüm oluşumlardan ayırt edilemeyecek bir diğer önemli sosyal problem, kronik yoksulluk olarak ifade edilmektedir. Ancak sosyolojik analizler, yoksulluktan çok daha önemli bir tehdit olarak "yoksulluk kültürü"ne işaret etmektedir. İdil her ne kadar yoksulluk sıralamalarında 858 ilçe içinde 828. sırayı işgal ediyor olsa da, yoksulluk indeksi kendisine çok yakın olan Orta, Kuzey veya Batı Anadolu ilçelerinin var olduğu da bir gerçektir. Ancak yoksulluğun var olduğu tüm yörelerde yoksulluk kültürüne rastlanmazken, bazı Bölgelerde bu durum özellikle dikkat çekmektedir.

Nedir yoksulluk kültürü? **Yoksulluk kültürü**² kıt kaynakların bulunduğu yerlerde ortaya çıkan farklı bir sosyal algı, bir yaşam kültürüdür. Kaynakların kıt olduğu yerlerde, tüm kaynakların eşit olarak tabana yayıldığı, sosyal eşitsizliklerin pek hissedilmediği, yani yoksulluğun nispeten eşik paylaşıldığı durumlarda ortaya çıkmamakta; aksine gelir dağılımında dengesizliklerin ve sosyal yapıda kırımların yaşandığı, ekonomik ve sosyal olarak en üst ile en alttakiler arasında büyük farkların bulunduğu yer ve zamanlarda görülmektedir. Örneğin Yozgat, Trabzon, Sivas gibi yoksulluğun yaygın olmakla beraber eşit paylaşıldığı; ya da Denizli gibi yoğun göç almakla beraber şehir nüfusunun henüz "yeni geleni" besleyebildiği; ya da Edirne gibi mevcut yatırımlarda nispeten ortak pay alınan; ya da Çorum gibi ortak kalkınma heyecanının paylaşıldığı; ya da Nevşehir gibi az nüfusun nispeten istikrarlı bir orta-üst gelir sağlayabildiği yerlerde değil de; sosyal ve ekonomik uçurumların yoğun yaşandığı, nüfus ve işgücü dinamiklerinin oynak olduğu ve bir üste geçebilme umudunun kırıldığı yerleşimlerde görülmektedir (İstanbul, Antalya, Diyarbakır veya Güney-Doğu'nun pek çok yerleşimi gibi).

Yoksullukla yoksulluk kültürü arasında çeşitli farklar vardır. Yoksulluk kültürü'nü başlatıcı ögeler; para ekonomisi, ücretli işçilik ve kâr amacıyla üretim; devamlı ve büyük ölçüde işsizlik; düşük ücretler; sosyal ve politik örgütlenmenin tabana yayılamaması; tek taraflı yerine çift taraflı bir akrabalık sisteminin varlığı³ ve "kazanamayanın zaten yetersiz ve yeteneksiz olduğuna" ilişkin genel değer yargısıdır. Görüleceği gibi yoksulluk kültürü

¹Kıray da çalışmalarında yeni sosyal oluşumları dengeleyici "tampon mekanizmalardan" bahseder. Bkz. Kıray, 1984.

²Alavi, 1982.

³Lewis, 1965.

ekonomik kırımlarla başlamakta ancak sosyal değerlerle de beslenmektedir. Yoksulluk kültüründe toplumla bütünleşememe ve bunun getirdiği duygular (öfke, red, isyan, çaresizlik ve eksiklik duygusu) ön plandadır. Tüm sosyal yapılara ve sistemlere güvensizlik belirir ve her alanda örgütsüzlük kendisini gösterir. Kültür yoksulluğu ve yeni değerleri inkar ile birlikte içi kapanma ve red başlar. Aile bağlarında örgütsüzlük, kentsel değerler içinde yer alma isteği ve yer alamamaya tepkiler, kırılma noktalarında belirginleşir. Liderlik dağınıktır ve daha çok kahramanlığa bağlı olarak ortaya çıkar. Eksiklik ve yetersizlik duyguları özellikle alt ve üst arasındaki uçurumun belirginleştiği dönemlerde artar.

İdil'deki çalışmaların bulguları arasında, yoksulluk ve kronik yoksullukla beraber, "yoksunluk" ve "yoksunluk kültürü"nü varlığından sözedebiliriz. Yoksulluk kültürünü "tamamiyle red" , "içe kapanma" ve "isyan"dan ayıran en önemli nokta; "bütünleşme isteği"nin halen var olmasıdır. Örneğin okul ve eğitime büyük bir talep vardır ve İdil halkı için eğitim "bütünleşme"nin ve iş/meslek sahibi olabilmenin önemli bir yolu olarak görülmektedir. Bölge'deki yoksulluk kültürü, büyük kent varoşlarında görüldüğü biçimiyle tamamiyle reddedici değil, aksine "imrenme"- "isteme" -"fakat ulaşamama" ve bu yüzden de "içe kapanma" ve "vazgeçme" biçiminde cereyan etmektedir. Bu durum entegrasyonu sağlamada ve yörenin şartlarını düzeltmede, insan faktöründen yararlanmak için önemli bir ipucu olabilir.

Yine bu cümleden olarak yoksulluk kültürünü özellikle besleyen ve destekleyen **ekonomik yapıları** dikkate almakta fayda vardır. İkinci Kısım'da da görüleceği gibi, İdil nüfusunun % 75'i yıllık 2000\$ ve altında, toplam % 90'ı ise yıllık 2500\$ ve altında kazanmaktadır. Ekonomik olarak en güçlü kesim ise toplam gelirin % 90'ını alan en üst % 5'lik gruptur. Gelir dağılımındaki bu kırılma, yoksulluk kültürünün oluşması için en önemli faktördür.

İdil'in önemli bir diğer sorunu da, ekonomik girdilerinin hızla dışa kaçmasıdır. Bu nedenle İdil ekonomisi, salt olarak değil Batman, Cizre, Nusaybin gibi, Mersin ve Diyarbakır gibi iller hatta ülke bütünüyle birlikte düşünülmek zorundadır. Örneğin dağ köyleri gelirlerini Midyat-Mardin tarafına, ova köyleri ise Cizre ve batıda Diyarbakır ve Mersin'e akıtmaktadır. Tüketim ekonomisi henüz güçlü değildir ama varolan ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Örneğin gelir arttıkça İdil içine yatırımdan-hatta gayrimenkul alımından-ziyade Mersin'de veya İstanbul, İzmir vb. şehirlerde ev ve gayrimenkul alınmakta, ya da örneğin ikinci bir kamyon alınarak nakliyat işine girilmektedir. İdil merkezinde ise, ekonomi köylerin desteğinden yoksun kalmaktadır ve bu nedenle aslında kırsal alandan çok daha geri durumdadır. Tüm ilçe nüfusu içinde geçici ve mevsimlik işçilik yapma oranı en fazla olan yerleşim kasaba merkezidir. Ayrıca köylerde ve ilçe merkezinde mevcut servetin (toprak, hayvan vb.), verimli ve etkin kullanımına yönelik yol gösterme, öneri vb.nin olmaması nedeniyle, servet birikimleri genellikle tüketim ekonomisine kurban gitmektedir. İlçenin görece olarak daha refahlı kesiminin zaten büyük şehirlerde yaşadığı belirtilmekte, bu kesimden hiç bir destek umudu da görülmemektedir.

Bölgede ve kısmen İdil'de gözlenen bir diğer önemli faktör de geleneksel ekonomi ile tüketim ekonomisinin içiçeliğidir. Yani aslında tüm ülkede olan duruma benzer bir "ekonomik bütünleşme" problemi, yöreyi de etkisi altına almış görünmektedir. Haberleşme kanallarında yayılma ve etkinliğin artışının yanı sıra, örneğin Habur ticaretinin varlığı gibi, dünya ticareti ile bir şekilde eklemlenme süreci İdil'i ve Bölgeyi etkilemektedir. Bu tür eklemlenmiş ekonomilerde, basit ikili ekonomilerden farklı bir yapı göze çarpmaktadır. Yani geleneksel ekonomi zaman içinde yerini modern denilebilecek pazar ekonomilerine terk etmeyip; aksine

⁴Örneğin burada, akrabalık ve aşiretlerin birbirini zaman zaman destekleyen, zaman zaman da köstekleyen yapısı gibi.

geleneksel ekonominin bazı görünümüleri ile beraber yeni bir oluşum belirlemektedir. Bu yeni oluşum ise, içerisinde hem geleneksel olandan yararlanarak işleyen pazar ekonomisi sistemlerini barındıran hem de bunların yapısal sonuçları olarak sosyal formasyonları, duruma uygun olarak dönüştüren yeni bir durumdur¹. Bu yeni durumda geleneksel ile yeni, her alanda ve her durumda her iki halden de farklı sosyal ve ekonomik bir yeni "hamur"a dönüşmektedir. Bu yeni durum, içerisinde geleneksel olan ile yeni olanın ayırt edilebileceği bir "mozaik" değil, her iki halin içiçe olduğu bir "hamur"dur artık. Örneğin evlerde, kapalı ekonominin göstergeleri ile tüketim ekonomisi içiçe girmekte -halâ evde ekmek yapılırken kadınlar başörtülerini pazardan almaktalar-, ya da eski gelenekler -aşiret bağıllığı, namus vb. kavramlar- yeni ile birarada eklemlenmiş olarak sürdürülebilmektedir.

Bu yeni durumun da bir sonucu olarak Bölge ve kısmen de İdil'de, formel ve legal ekonomilerin yanı sıra informal ve illegal ekonominin varlığı gözlenmektedir. Kayıtsız ve yasadışı ekonomi, Bölgedeki tüm gelir hesap ve tahminlerin ötesinde ve üstünde bir yeni akış yaratmaktadır; ve aslında yörenin şu anda mevcut etnisite ve kültürel kimlik problemlerinden çok daha ötede, önemli bir sorundur.

İdil ilçesi, aslında tüm servet, gelir, akar(rant) ve işgücü hesaplarına baktığımızda henüz bu iki ekonomik akıştan çok fazla etkilenmemekle birlikte; yine de ileride bu tür bir dönüşümün etkisinde kalması muhtemel görünmektedir. Bu haliyle İdil, henüz pastoral görünümünü muhafaza eden, ancak hızla legal ve illegal, formel ve informal ekonomi ile bütünleşme yolunda olan yöreler için, bir örnek olay niteliğini taşımaktadır.

İdil ve Bölgeye özgü üçüncü sorun bireysel düzlemedir. Yukarıda işaret edilen diğer iki sorunun birey üzerindeki yansımaları anlamına gelen bu durum, "**mağduriyetin istismarı**" kavramıyla açıklanabilir. Bilgin bu durumu "yoksunluk durumu'na gönüllü bir dönüş, kendisine acıyan, aczine, zayıflığına razı, kendini yadsımdan zevk alan ve yaşamdan geri çekilen insan tipi" olarak tanımlamaktadır². Bruckner'a göre modern toplumun iki büyük hastalığı vardır: Çocuksuluk ve kurbanlaşma (victimisation)³. Bu hastalık kendi edimlerinin sorumluluğunu taşımak istememeye ya da özgürlüğün sakıncalarını yaşamadan sadece kazançlarını tatmak istemeye dayanan bir tarzıdır. Brucner için, kurban ve çocuk rolünün her ikisi de sonsuz bağımsızlık isteyen, ama aynı zamanda bakım ve özen talep eden çağdaş insanın paradokslarıdır. Kurbanlaşma kapitalist cennette hırpalanmış ve şımartılmış yurttaşın, kendini mazlum, ezilmiş halklar modeline göre düşünmesini içerir.

Aslında tüm toplum-lar için düşünülebilecek olan bu yeni ideoloji, "kişinin kendisini her durumda en önde ve her şeye muktedir görmesi" gerektiğine ilişkin yeni medya imajları ile alabildiğine pompalanmaktadır. Yeni çağda 16-17 yaşındaki her genç, potansiyel bir "en en" olarak lanse edilirken; 35'inde ise "zavallı hakkı yenmiş mağdur" konumunda, yeni tüketim oyuncakları ile teselli edilmektedir. Herhangi bir haktan geçmişte mağdur olan her tür grup, hemen mağdur statüsüne girmektedir. Ancak burada asıl olan, mağduriyetten ziyade bu mağduriyetin tazminine yönelik 'istismar'dır. Modern birey, yapılan işlerin sonuçlarını öncelikle kendinde arayan bireydir. Oysa bu yeni birey tipi asla kendine yönelik sorumluluk hesaplamalarını yapmamakta, ama hemen geçmişin -kimi zaman- gayri yasal da olsa, hatta diğerinin zararına da olsa tazminini talep etmektedir. Burada anahtar rol oynayan bir durum da, bu tazminin kesin ve yasal olan yollarla talep edilmemesi; hesaplaşmada karşı tarafa çıkarılan borç yükünün zamana ve böylece artmaya bırakılmasıdır. Böylece net olarak dile getirilmeyen her tür talep zamanla giderek ağırlaşmakta ve sonuçta "mağdur" her hal ve şartta

¹Eklemlenmiş ekonomiler için bkz. Taylor,1979.

²Bkz. Bilgin, 1997, s:99-106.

³akt. Bilgin, 1997.

hem kendisini en ezilmiş ve hem de bu nedenle her tür "desteğe" hak kazanmış hissetmeye devam edebilmektedir¹.

Mağduriyetin istismarından söz ederken dikkat edilmesi gereken nokta, bu durumun gerçek ve sosyal temellerinin aslında var olduğudur. Mağdur, geçmişte gerçekten mağdur olmuştur, çeşitli şekillerde mağduriyete uğramıştır. Ancak kırılma noktası, mağduriyetin dile getirilişinin ve tazmin talebinin karşıda bulunduğu yankı ile ilgilidir. Bu tür bireysel yansımalarda, "zayıf olmanın haklı olmak için yeterli" görülmesi halinde, yani bu görüşün bir kez informel olarak sistemden destek bulması halinde "mağduriyetin istismarı" başlamaktadır.

Yani "mağduriyetin istismarı" için birkaç halin gerçekleşmesi gerekmektedir:

- Geçmişte gerçek bir mağduriyetin varlığı,
- Bu gerçeğin yanlış bilinçle çarpıtılması, (zayıf olan haklıdır!)
- Mağduriyetin giderilmesi için gerekli olan güçlü demokratik ve sosyal sistemlerin ve kurumların yokluğu veya zamanında harekete geçirilememesi,
- Tüm dünyada global çapta desteklenen tüketim ekonomisi ile bireysel bilinçlerin yok edilmesi,
- Kurumların yeterince örgütlü ve yerleşik olmaması yüzünden, bu yeni durumu çeşitli siyasi ve ideolojik irrasyonel kalıplarla örtme girişimi,
- Tüm bunların bir sonucu olarak, bireysel ve grupsal düzlemde mağduriyetin tazminine ilişkin istemlerin somut, gerçekleşebilir ve katılımcılığa yönelik olmaktan ziyade; adeta "zayıf olmayı sürdürme isteği" ile örtülmesi,
- Sonuçta mağduriyetin istismarı durumu ve kurban rolünün seçimi.

Yukarıda bahsedilen bireysel düzlemde "içe dönme", "reddetme" veya "imrenme ama asla ulaşamayacağını düşünme" duygusunun toplumsal bir durum olan "yoksulluk kültürü" sonucunda ortaya çıktığını vurgulamıştık. Benzer olarak bireysel düzlemde inen "mağduriyetin istismarı" ve "kurban rolünü oynama"nın da, toplumsal düzlemde kaotik olarak yoksunluk ve "yoksulluk kültürü"nü beslediğini belirtmek gereklidir. Bu durum Bölgedeki ekonomik dönüşümlerle birlikte düşünüldüğünde, örneğin neden yatırımlara sahip çıkılmadığını ya da katılımcılık yerine atomize birey tipine doğru gidildiğini açıklayabilir.

Görüleceği gibi sorun salt ekonomik değildir. Ekonomik sorunun önemi elbette yadsınmaz. Ancak tüm bu ekonomik ve sosyal gelişmeler Bölgede farklı bir insan tipinin ve sosyal yapıların ve üzerinde de ekonomik oluşumların gelişmesine yol açmıştır. Ekonomiyi çözmek başlıbaşına ve tümünden sorunu çözmek anlamına gelmemektedir. Yoksulluk ve yoksulluk kültürü bir sonuçtur ve her yerde aynı görüntüyü vermektedir. Farklı olan yoksulluk kültürüne yol açan nedenlerdeki farklılıklar ve dinamiklerdir.

¹Bkz. Bilgin, 1997, s:104-6.

DÖRDÜNCÜ KISIM

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

İdil çalışması kendine benzer yöreler için bir pilot çalışma ve çözüm önerisi olma amacı da taşımaktadır. Kanıtımızca Bölge bir bütün olarak dikkate alınırken her parça ve bunların oluşumu dikkatle izlenmeli; bütüne ilişkin çözüm önerileri geliştirilirken, tüm önerilerin tek tip olmamasına ama aynı zamanda da bütün ile bağdaşık ve uyumlu olmasına dikkat edilmelidir.

Bu yüzden İdil'e özel çözüm önerilerine geçmeden önce, genel olarak izlenmesi gereken strateji önemlidir. Bölgenin özel stratejik önemi bir yana, aslında varolan pek çok sorun çeşitli ağırlık biçimleri ile ülke bütünüünün sorunlarıdır. Örneğin hızlı göç nedeniyle yöre nüfusunun % 18.97'si Doğu ve Güney Doğu Anadolu dışında yaşamaktadır¹. Okullaşma oranındaki düşüklük, kadının ikincil konumu, altyapı hizmetlerinde ve bunların sürekliliğindeki aksamalar vb. Türkiye'de pek çok yerleşimin sorunudur. Benzer olarak hızlı gelir kırılmaları ve bunların sonucu olarak yoksulluk kültürü ve mağduriyetin istismarı da Türkiye'de çeşitli yerleşimlerde görülebilmektedir. Tüm bunlar benzer olarak yapısal çözüm önerilerinde dile getirilmektedir. Bölgeye özel alınacak tüm önlemlerde ise kanıtımızca dikkate alınması gereken hususlar şöylece sıralanabilir:

Görülebileceği üzere sorun bütünüyle ekonomik değildir, sorunun sosyal boyutları ekonomi ile içiçe geçmiş durumdadır. Ekonomik sorun bütünüyle tek başına çözümleyici olarak düşünüldüğünde, olayın insan faktörü ihmal edilmekte ve başta da belirtildiği üzere tüm önlemler kısa vadede düşünülen, uzun soluklu olamayan, verimliliği düşük önlemler olarak kalmaktadır. Bu nedenle;

- Öncelikle yöredeki tüm düzenlemelerin bütüncü ve kurumsal düzlemde ve uzun vadeli olarak planlanması gerekmektedir,
- Değişiklikler zaman içine yayılmalı ve zaten çeşitli kırılmalara uğramış olan yörede (hızlı göç, gelir dağılımı vb.) yeni ve hızlı dönüşümler yaratmaktan kaçınılmalıdır²,
- Tüm yerleşimleri bir örnek olarak ele almaktan ziyade benzer yerleşimler için benzer çözüm yolları geliştirilmelidir. Örneğin her yörenin sosyal dinamiği ve ekonomik olanakları ayrıntılı olarak güncelleştirilmeli ve yeniden değerlendirilmelidir,
- Yörede kalkınma modeli için üretim ve üretime yatırım esas alınmalıdır. Bunun dışındaki tüm gelirler -ticaret, rant, spekülasyon gibi- gerçek birikimi sağlamaktan uzaktır ve tüketim ekonomisinin körüklenmesiyle sonuçlanırlar ve sonuçlanmaktadır,
- Tüm Bölgeler ve yerleşimler ayrı birimler olarak değil, ekonomik ve sosyal olarak etki alanları ile birlikte düşünülmelidir,
- Herhangi bir önlem alınmadan önce, bunun gelecekteki yansımalarını dikkatle gözden geçirmek gerekirken ve bütüncü planlamaya uygun olup olmadığı ayrıca yöreden alınacak etki ve tepkiler dikkatle hesaplanmalıdır. "Her ne olursa olsun bir varlık göstermek, önce denemek sonra olmazsa vazgeçmek, ya da güncel politikaya uyma amacıyla gereğini yapmak" vb. özetlenebilecek tüm önlemler, geleceğe bir iz bırakmakta; böylece tüm yeni politikalar bir öncekinin iyi ya da hatalı sonuçlarını yüklenmek zorunda kalmaktadırlar. Şehirleşme ile ilgili

¹Mutlu, 1995, s:50.

²Bu görüş örneğin yıllar önce Albay Nazmi Sevgen tarafından da dile getirilmiştir, bkz.Harp Akademileri Komutanlığı, 1969'dan akt., 1992, s:41-5.

politikalarından, kadının statüsünü yükseltmeye dek uzanan tüm etkinlikler; bireysel olmadıklarını, iyi planlanmış bir bütünün parçaları olduklarını bilinçle bilmek zorundadırlar, -Yörede ekonomik ivmeyi "kendi kaynakları içinden yaratmak" esas alınmalıdır. Yörede bunun için mevcut potansiyel ve istek vardır.

-Göç ve göçün sonuçlarına ilişkin yapılan tüm çalışmalar, bir kez göçe karar verenin geriye dönmeyi pek fazla istemediğini göstermektedir. Göç kararı genellikle bir sonuçtur ve gidilen yeni yerleşimde ileriye dönük tüm umutları da birlikte taşımaktadır. Bu nedenle esas olarak, "geriye döndürmekten" ziyade "yeni göçleri oluşturmamaya yönelik" bir politika esas alınmalıdır

-Bu tür bir önlemin tek yolu, şimdiye kadar sürdürülen ya da önerilen tarım destekli ve diskalifiye işgücünü işlendirmeye yönelik **EMEK YOĞUN SANAYİLEŞMENİN AKSİNE**; Bölgede hemen ivme yaratabilecek, başlangıç maliyeti yüksek de olsa verimliliği yüksek, **TEKNOLOJİ YOĞUN VE GLOBAL DÜNYA İLE BÜTÜNLEŞEBİLECEK TÜRDE BİR SANAYİLEŞME POLİTİKASI İZLENMESİDİR.**

Türkiye aslında diğer bölgeler için bu strateji değişikliğine girmiş bulunmaktadır. Bunu gerçekleştirmek için yöre sermayesi ile beraber, kamu desteği ve iç ve dış yatırımların Bölgeye çekilmesi gereklidir. Bu tür sermaye yoğun teknolojiye dayanan yatırımlar, elbette tarımsal-endüstriyi gerçekleştirmeye de yönelik olabilir. Bir yatırımın tarım girdili olması, düşük yoğunlukta sermaye ve işgücü anlamına gelmez. Aksine dünyada da tarımsal -endüstriye dayalı yatırımlarda high-tech ve teknoloji yoğun yatırımlar artmaktadır. Burada kilit nokta tüm girdi ve çıktıların dünya üretim zinciri içerisinde nerelere dek uzanabildiğidir.

Yoğun teknoloji kendi ihtiyacı olan her tür kalifiye eleman ve yarı-kalifiye işgücünü Bölgeye çekecektir. Bölge, uluslararası alan ile zaten bir şekilde-para akışı, ticaret ve haberleşme-ilişkedir. Önemli olan bu ilişkiyi hızlı bir biçimde ve devlet desteği ile de yatırıma akıtmaktır. Aksi takdirde **düşük işgücü->düşük ücret->düşük yaşam standardı->düşük birikim->düşük eğitim->düşük işgücü** döngüsü devam ettiği sürece Bölgenin yeterince birikim yapması söz konusu olamaz.

Tüm sayılanları da dikkate alarak, İdil için önerilerimiz şunlardır:

GAP'a ilişkin tüm toplumsal politikalar, sürdürülebilir insani gelişme hedeflerine yönelmektedir. Bu politikalar temel olarak sürdürülebilir kalkınmanın üç temel ayağı üzerine oturmaktadır: **katılımcılık, kalkınmada eşitlik ve adalet ve insan kaynaklarının geliştirilmesi**. Bu üç ana eksenden mahrum bir kalkınma programı yeterlikle sürdürülemez; yani insan faktörünü hesaba katmayan ve salt ekonomik hedeflerin tespiti ile ilerlemeye çalışan politikalar, soluksuz ve yetersiz kalmaktadır.

Ancak katılımcılık, yani halkın kendisiyle ilgili politikaların oluşmasında karar verme sürecine katılması, eğitim seviyesi ve yaşam standardı düşük ülkelerde çok fazla mümkün olamamaktadır. Bunda yukarıda sayılan yoksulluk kültürü ve mağduriyetin istismarının da payı vardır. Katılım ancak demokrasi bilinci yerleşmiş, diğerine sorumluluğu tam gelişmiş bir toplumda geçerli olabilmektedir. Katılımcılık öğrenilmesi gereken bir süreçtir. Aslında katılımcılık bütünüyle bir sonuç, varılması gereken sonul bir nokta değil bir süreçtir.

¹Aruoba, Ç., 1988, s:197-99.

Katılımcı kişilik süreç içinde gelişir ve geliştirilir. Bütünüyle katılımcılık ise ancak tüm deneyimler sonucu, uzun ve tümüyle yorucu bir süreçte gelişmektedir.

Öyleyse katılımcılığı uygulamanın tek yolu katılımcılığı öğretebilecek bir süreci başlatabilmektir. Sivil örgütlenmelerin içerisinde fiilen çalışmak katılımcılığı başlatabilecek bir süreçtir. **BU NEDENLE İDİL İÇİN DE BİR BÖLGESEL EKONOMİK KALKINMA AJANSI** önerilecektir.

BÖLGESEL/EKONOMİK KALKINMA AJANSI:

1991 yılında GAP tarafından da uzmanlarına inceletilen¹ ve 1997'de EK.1² Proje 18-EKA modelinin hayata geçirilmesi başlığı ile proje programına alınan **Bölgesel Ekonomik Kalkınma Ajansı (BEKA)** oluşumları Dünyada pek çok ülkede (ve AB ülkelerinde) uygulanan bir projedir. **EKA**'lar buldukları yörelerde girişimci destekleme faaliyetlerinden, danışmanlığa, kadın eğitimi ve işlendirmeden, genç ve orta yaş nüfusa beceri kazandırılmasına, uzun soluklu plan ve projeksiyondan bölgenin yeniden organizasyonuna, teknoloji değiştirmelerden alt yapı yatırımlarına kadar her konuda söz sahibi olabilen; yapılanmaları ülkeden ülkeye değişen ve yörenin ihtiyacına göre öncü sektör, işgücünün yönelimleri vb. konularda ihtisaslaşabilen kuruluşlardır³.

Kimi ülkelerde tamamen merkez siyasi otoritenin denetimi ve desteği ile çalışırken (Brezilya vb.), kimi ülkelerde bölgedeki en üst **EKA** 'ya bağlı yarı-bağımsız sivil örgütlenmeler (İngiltere vb.) olabilmektedirler. Ülke veya bölge içi sorunlar ne kadar yoğun olarak temel altyapı problemlerine yönelik ise, o yörelerde/ülkelerde devlet desteği daha çok olmaktadır. **EKA**'lar bütünüyle yerel ve merkez otoritelerin bir kombinasyonundan müteşekkil; bölgesel düzlemde etkili; tam veya yarı/bağımsız, profesyonel eleman çalıştıran; esnek işlerlikli organizasyonlardır.

İdil için öncelikle önerilen bu tür bir **BEKA**'nın kurulmasıdır. ANCAK;

-Tüm yapılan incelemeler bu tür BKA'ların hangi resmi ve finans bağlantıları ile işlemleri gerektiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. LEDA (Local Economic Development Action) projesi 1986 yılından itibaren tüm AB ülkelerindeki BEKA'nın entegrasyonu, işleyişleri ve koordinasyonunu sağlamakla yükümlü bir projedir. Bu çalışmaların amacı⁴, üretimin, yönetimin ve yönelimin çeşitlerine bağlı olarak, AB içinde çeşitli BEKA'ları incelemek ve geliştirmektir.

-İngiltere'de Sheffield Hallam Üniversitesi'nin Bölgesel Kalkınma projeleri ile ilgili olarak hazırladığı raporda⁵, bu tür ajanslar eleştirilirken şu noktalara dikkat çekilmektedir:

- Bu ajansların hedefleri, yetki ve sorumluluk alanları net olarak saptanmış olmalıdır,
- Ajans bölgesinin sınırlarının net olarak tespiti, yetki ve sorumluluk derecesinin sınırları açısından son derece önemlidir,
- Etkin olmalıdır, yani hedeflerinin ne oranda ve ne kadarının gerçekleştiği net olarak bilinebilmelidir,

¹GAP-EKA,1997.

²GAP-UNDP Sürdürülebilir..., 1997, s:54.

³Bkz. Özgen, 1996; Özgen, 1997.

⁴Bkz. Bennett, R.J. ve Krebs, G., 1993.

⁵Bkz. Renewing the Regions, 1996, s:9-10.

- Kapsayıcı olmalıdır, yani bölgesindeki tüm ekonomik grupların etkin desteği ve işbirliğini sağlamalıdır,
- Koordine edici olmalıdır, yani tüm ekonomik ve sosyal aktörlerle uyum içinde çalışmalıdır,
- Esnek olmalıdır, yani her bölgenin farklı süreçlerine, ihtiyaçlarına ve hızla değişen şartlara göre esnek bir örgütlenme içine girebilmelidir,
- devlet tarafından yeterli fondesteğini alabilmelidir,
- Uzun dönemli perspektiflere ve stratejilerdeki ana hedeflere entegre edilmelidir,
- Sürdürülebilir kalkınma anlayışına uyumlu çalışmalıdır.

BEKA'ların oluşturulması ve çalıştırılmasında esas eşgüdüm problemi merkez ile yerelin otoritelerinin ne oranda işleyeceği ve eşgüdümün sağlanması problemidir. BEKA'lar hangi oranda devlet denetimi ve yerel otoritelerin veya yerel ekonomik ve sosyal aktörlerin denetimine verilmelidir? Bu soruya çeşitli yanıtlar verilmeye çalışılmıştır. Kimi zaman BEKA'larının tamamıyla devlet denetiminde olmaları halinde, merkezi hükümetlerin günübirlik politikaları nedeniyle çalışmalarının sapabildiği; aksine yerelin öne çıkarıldığı hallerde de bütüncü ve entegre bir planı izleyemeyip, bazen salt birkaç kişinin güdümüne girdikleri görülmüştür. Bu nedenle devlet-yerel otorite işbirliğinin akış ve karşılıklı denetim şemalarının oluşturulması, BEKA'nın başarısı için bir anahtardır.

Bennett ve Krebs², bu problemin farklı üretim yapılarının ağırlık derecelerine göre çözülmesi gerektiğini belirterek; AB ülkelerindeki tüm yapılanmaları dörde ayırırlar. Onlara göre AB içindeki bölgeler dört farklı özellik başlığı altında toplanabilir: 1)Az gelişmiş bölgeler, 2)Tarımsal endüstriye dayalı bölgeler; 3) Çöküşte endüstri bölgeleri ve 4)Doğgun endüstri bölgeleri. Tüm bu bölgelerin genel ekonomik ve sosyolojik değerlendirmelerini yaparak, Bennett ve Krebs; her bölge için en uygun BEKA tipi ve entegre yönetimi bulmaya çalışırlar. Örneğin, tarımsal endüstriye dayalı bölgelerde anahtar ajanlar tarım kooperatifleri ve özel sektör firmaları iken; doğgun endüstri bölgelerinde bunlar AB, ve yerel Ticaret ve Sanayi odalarıdır. Bennett ve Krebs'in önerileri doğrultusunda Az gelişmiş bölgelerdeki BEKA için

en uygun merkez-yerel entegrasyonu tipi; yerel yönetim(belediye), merkezi **h**ükümetin yerel temsilcileri ve yerel otoritelerin bir entegrasyonu ile oluşturulmuş BEKA'lardır.

Bennett ve Krebs, bu tür bölgelerde merkezi yönetimin bütüncü projelerini dikkatle uygulayıp gözetebilecek bir merkezi denetimin ve finans desteğinin hayati önemine dikkat çekerler. Öte yandan da bu tür bölgelerde merkezin rolünü ve dikkatini yerelin ilgi ve özel ihtiyaçlarından haberdar edecek ve denetleyecek bir yerel işbirliği de şarttır. Ancak her iki ekibin de karar alma üzerinde yaptırım bulunmamasını, salt finans ve karar denetimini yürütmeleri gerektiğini; karar alanların sadece profesyonel çalışan bir ekip olmasını da öngörürler.

Bu öneriler de dikkate alınarak İdil için önerilen şema şöyle olacaktır:

- Katılımcılığın henüz gelişkin olmadığı, birey kültüründen ziyade halâ birincil bağılılıkların yerini koruduğu da dikkate alınarak bu kuruluşun bir VAKIF modelinde olması öngörülmektedir. Vakıf modeli için:

¹Devletin sorumlulukları ve rolü için bkz. Long, N., 1988 ve ayrıca Hall, A., 1988.

²Bennett,R.J. ve Krebs, G., 1993.

-Öncelikle mütevelli heyetinin oluşturulması esastır. Bu heyet ilçedeki tüm kamu kesiminin tüzel kişiliklerini (Kaymakamlık, diğer resmi daireler, Valilik tüzel kişiliği); Belediye tüzel kişiliği; GAP'ın tüzel kişilikle temsilini; ve yöredeki sözü geçenlerin (yatırım yapanlar, yapabilecek olanlar, mevcut potansiyeli yönlendirebilecek olanlar) özel kişilikle temsilini kapsamalıdır.

-Mütevelli heyetinin karar alma yetkisi ÖNERME yetkisi ile sınırlı tutulmalıdır. Aksi takdirde yörenin zaten demokratik olmayan aşiret yapısı tüm mütevelli heyetini etkileyebilir.

-GAP idaresinin bu heyet içinde tüzel olarak yer alması zorunludur. Ancak daha önce önerilmiş olan tüm modellerin aksine¹, GAP tüzel kişiliği Şırnak-Batman-Siirt yöreleri için düşünülebilecek bir EKA modeli içinde, salt heyet içinde kalmalıdır. Bu durum hem GAP'ın bütüncü politikasını sürdürmek için zorunlu hem de yörenin GAP içine adapte olması için hayati önem taşımaktadır. GAP yatırımlarının maliyeti ve hızı da dikkate alındığında ilçeye yatırımların hayli ertelenebileceği bir gerçektir. Bu durumda hem GAP projelerini hızını kesmeyecek, ama GAP'ın herhangi bir yatırım kaydırmasından da etkilenmeyecek bir ajans yapısının kurulması zorunlu görülmektedir.

-İdil EKA, yöredeki tüm sözü geçenleri entegre etmeli ve kapsamalıdır. Ancak bu kapsam da mütevelli heyeti ile sınırlı kalmak zorundadır. Aksi takdirde karar alma organları her tür siyasi yıpranmaya maruz kalabilir.

-İdil EKA, tamamiyle profesyonelleri çalıştıran bir yapıda olmak zorundadır. Karar almanın tüm yetkisini elinde tutan, para akışını yönlendirebilecek bir yapının tümüyle profesyonellerden oluşması zorunludur ve profesyoneller bölgede yerleşik olmak zorundadır.

-İdil EKA merkez planlamaların önceliği, yörenin acil gerekleri ve yanı sıra yerelin önemli istekleri arasındaki eşgüdümü tarafsızca yapabilmek için; ilk finansmanını yerel otoritelerden sağlanacak gelir, bağışlar, AB ve UNDP'den alınacak ilk yatırım giderleri ve ayrıca devletin ilk desteği ile oluşturmalı; bundan sonra da GAP, Sanayi Bakanlığı ve diğer devlet kuruluşlarının kaynak aktarımı ile beraber kendi yaratacağı kaynaklarla devam etmelidir.

-İdil EKA'nın vereceği hizmetler ile devletin hizmet alanları dikkatle birbirinden ayrılmalı; bu hizmetler devletin asli yatırımları olan kamu yatırımları ve cari harcamaların -altyapı, eğitim ve sağlık- hizmetlerinin dışındaki tüm alanlara yönelik olmalıdır. Ancak burada İdil EKA'nın tüm devlet yatırımları için anahtar rolü oynaması, yönlendirmesi ve merkezi planlamaları izlemesi esastır.

-İdil EKA, mevcut kırsıllardan en fazla etkilenmiş olan kesimlere (topraksızlar, yoksullar, kadınlar ve gençler/çocuklar) öncelik vermelidir.

-İdil EKA'nın yöre için öncelikli alanları dağ köyleri, daha sonra ilçe merkezi ve sonra da ova ve yol üzeri köyleri olmalıdır. Dağ köyleri için önerilen sektörler öncelikle "yerli taşın-Tüf ve bims-işlenmesi ve satış ve pazarlaması", sonra da "tarım destekleme politikaları" olabilir. Literatüre "Midyat Sarısı" olarak girmiş olan ve inşaatta kullanılan yerli taşın işlenmesi ve maliyet hesapları, hatta entegre teknoloji ve ortak pazarlama için Nevşehir'in tecrübelerinden yararlanılabilir.

Midyat taşına benzeyen bir yerli taş olan Nevşehir Tüf'ü ve Sarıtaş işletmeciliği için, Nevşehir KOSGEB'e başvurulmuş; gerek Nevşehir KOSGEB Müdürü, gerek Maden Mühendisi uzman, bu konuda yardıma hazır olduklarını belirtmişler; ve ortak pazarlama, teknoloji transferi ve üretim için çalışmalar başlatılmıştır. İlçe merkezi için ticaret lokomotif bir sektör olacaktır ve zaten ilerlemektedir. Ova köylerinde ise tarım destekleyici bir politika izlenmeli ve özellikle

ticari tarıma (antep fıstığı, **S**usam, nohut ve mercimek) yönelik destek verilmelidir.

¹Bkz.GAP-EKA..., 1991.

²Konu ile ilgili olarak UNDP'ye başvurulmuştur.

H.Neşe ÖZGEN, Dr.,

Ege Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü.
Doç.
İzmir

KAYNAKÇA:

-ALAVI, H., (1982), "The Structure of Peripheral Capitalism", (içinde) Introduction to the Sociology of Developing Societies, H.Alavi ve T. Shanin, (der), MacMillan Press, London.

-ANDREWS, P. A., (1989), Ethnic Groups in the Republic of Turkey, Weisbaden.

-ARFA, H VE BOİS, T., (der.), (1991), Kürtler Üzerine, Öz-Ge Yay., Ankara.

-ARUOBA, Ç., (1988), "Tarımda Teknolojinin Değişmesinin Gelir Dağılımına Etkisi", (içinde) Türkiye'de Tarımsal Yapılar: 1923-2000, Ş.Pamuk ve Z.Toprak (der), Yurt Yay., Ankara.

-AYVAROV, B.,(1995), Osmanlı-Rus ve İran Savaşında Kürtler, (çev:) Muhammed Varlı), Sipan Yay., Ankara.

-Beldeler Dergisi, İdil sayısı, 1983.

-BENNETT, R.J., ve KREBS, G., (1993), "Local Economic Development Partnerships: An Analysis of Policy Networks in EC-LEDA Local Employment Development Strategies", Regional Studies, vol. 28: 2.

-BEŞİKÇİ, İ., (1992), Doğu Anadolu'nun Düzeni, Yurt Yay., Ankara.

-BİLGİN, N., (1997), (basımda) "Kurban veya Mağdur Psikolojisi" ve "Mağdur Cemaatler Oyunu", (içinde) Siyaset ve İnsan, N.Bilgin.

-BRUINESSEN, M.von, (1992), Ağa, Şeyh, Devlet, Öz-ge Yay., İstanbul.

-BRUINESSEN, M.von, (1995), Kürdistan Üzerine Yazılar, İletişim, İstanbul.

-Celadet Ali BEDİRİKAN (Herekol Azizan), (1997), Kürt Sorunu Üzerine, (Fr.dan Çev. Taylan Doğan), Avesta Yay., İstanbul.

-ÇELİK, M., (1996), Ortadoğu Mozaiği, Süryaniler-Nasturiler, Fırat Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay., Sayı: IV, Elazığ.

- DİE, İstatistiklerle Türkiye, 1996.
- DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, 1996.
- DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, 1991.
- DİE, 1991 Genel Tarım Sayımı, 1993.
- DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1995.
- DİE, Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 1996.
- DİE, Coğrafi Bölge Ayrımında İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Gruplarının ve Gelişmişlik Seviyelerinin Belirlenmesi, 1997.
- DPT, Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi, (1982), c.II
- ERGİL, D., (1995), Doğu Sorunu- Teşhisler ve Tespitler, TOBB Özel Araştırma Raporu, Stratejik Araştırmalar Dizisi, No:1.
- FINKEL, A., ve SİRMAN, N., (ed), (1990), Turkish State and Turkish Society, Routledge, NewYork.
- GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması, (1993), TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.
- GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, (1994), Sosyoloji Derneği.
- GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması, (1994), ODTÜ Sosyoloji Bölümü.
- GAP-UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Programı, (1997).
- GAP-21.Yüzyılda Kadın Ve GAP, (1997).
- GAP-Sosyal Politika Hedefleri, (1997).
- GAP-Sanayileşme Stratejisi, (1997).
- GAP-Şırnak Sosyo-Ekonomik Profili, (1997), GAP İlleri Sosyo-Ekonomik Profilleri.
- GAP-EKA Ekonomik Kalkınma Ajansı Model Etüdü, Nihai Rapor, 1991.
- Genelkurmay Belgelerinde, Kürt İsyanları, Kaynak Yay., 1992.
- GÖKALP, Z., (1992), Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, Sosyal Yay., İstanbul.
- GÜNEL, Aziz, (1970), Türk Süryaniler Tarihi, Oya Matb., İstanbul.
- GÜVENÇ, B., (1993), Türk Kimliği, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

- HALL, A., (1988), "Community Participation and Development Policy: A Sociological Perspective", (içinde) Development Policies: Sociological Perspectives, A.Hall ve J.Midgley, (der.), Manchester University Press, Manchester.
- KIRAY, M., (1984), Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, İletişim Yay., İstanbul.
- KİRİŞÇİ, K. ve WINROW, G.M., (1997), Kürt Sorunu, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- LEWIS, O., (1965), İşte Hayat, E Yay., İstanbul.
- LONG, N., (1988), "Sociological Perspectives on Agrarian Development and State Intervention", (içinde) Development Policies: Sociological Perspectives, A.Hall ve J.Midgley, (der.), Manchester University Press, Manchester.
- MİHOTULİ, S., (1992), Arya Uygarlıklarından Kürtlere, Koral Yay., İstanbul.
- MİNORSKY, V., İslam Ansiklopedisi, Kürtler Maddesi, s: 1089-1114.
- MUTLU, S., (1996), "The Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey: its context, objectives and prospects", ORIENT, 37 March. No:1.
- MUTLU, S., (1995), "Population of Turkey by Ethnic Groups and Provinces", New Perspectives on Turkey, 12 Spring.
- NİKİTİN, B., (1991), Kürtler; Sosyolojik Ve Tarihi İnceleme, C.1 ve 2, Deng Yay., İstanbul.
- ÖZGEN, N.,(1996), İZMİR-İŞGEM Vakıf Gerekçesi, (İzmir-KOSGEB Raporu).
- ÖZGEN, N., (1997), EKA MODELLERİ, (İzmir KOSGEB Raporu).
- POLADYAN, A., (1991), VII-X Yüzyıllarda Kürtler, Öz-Ge Yay., Ankara.
- Renewing the Regions, Strategies for Regional Economic Development, (1996), Report of the Regional Policy Comission, Sheffield Hallam University, Sheffield.
- SEFEROĞLU, Ş.K., (1982), Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri: Kürtler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- SEFEROĞLU, Ş. K. ve TÜRKÖZÜ, H.K., (1982), 101 Soruda Türklerin Kürt Boyu, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- ŞEREFHAN, Şerefname, ((1990 baskısı), çev. M.Emin Bozarıslan, Hasat Yay., İstanbul.
- Şırnak, 73, 1990 Genel Nüfus Sayımı, DİE.
- Şırnak- İl Yıllığı, (1991).
- 1996 Yılında ŞIRNAK, ŞIRGEV Yay., No:1.
- ŞIRGEV:Kuruluşundan Bugüne, 1995-1997, ŞIRGEV Yay., No: 2.

-TAYLOR, G., (1979), From Modernization to Modes of Production, MacMillan Press, London.

-TÜRKDOĞAN, O., (1995), Güneydoğu Üzerine Yazılar, Bolu.

-YALÇIN-HECKMANN, L., (1990), "Kurdish Tribal Organization and Local Political Processes", (içinde)Turkish State and Turkish Society, A.Finkel ve N. Sirman (der), Routledge, NewYork.

EK.1. KÖYLERDE NÜFUS VE AŞİRET MENSUBİYETİ

YÖN	KÖY/ MEZRA ADI	KÜRTÇE ADI	1985	1990	1997	AŞİRET/LER	
KUZEY	Dirsekli	Harabi Şeref	523	528	519	Meman	
	Yarbaşı	Hespist	727	773	784	Ömerkan	
	Bereketli	Filköy	514	499	Boş	Ömerkan	
	Kayı	Hedil	470	453	Boş	Ömerkan	
	Peçenek	Mirkeşin	158	Boş	Boş	Dorikan	
	Kayalı	Keşin	201	246	382	Dorikan	
BATI	Kuyulu	Selekun	329	366	(yeniden yerleştirme)	Hessinan	
	Tepecik	Seregir?	246	333	760	Dera/? Hessinan	
	Toklu	Ağrit	161	161	185	Dera	
	Öğündük	Mıdıh	687	464	224	Hrist-Domana	
	Uçarlı	Temerze	260	298	290	Domana	
	Bozburun	Zınareh	368	304	213	Dera-Seyyid	
	Akkovan	Bozikre	194	212	301	Domana	
	Karalar	Araban	1205	2301	2298	Domana	
	Haberli	Basibrin	290	185	138	Hris-Salihan	
	Sarıköy	Sare	67	26	208 (yeniden yerleştirme)	Hrist-Salihan	
	Mağara	Kivah	441	37	243 (yeniden yerleştirme)	Yezidi-Salihan	
	Yayalar	Soran	405	458	311	Salihan	
	Bozkır	Daskan	275	329	560	Salihan	
	Çınarlı	Kakvan	207	186	244	Salihan	
	KUZEY -BATI	Kaşıklı	Heskal	268	197	280	Salihan/ Dermemikan
		Kentli	Bazgür	187	195	373	Dorikan
		Beğendik	Gızri	213	Dargeçit'e	bağlandı	Dorikan
Alataş		Bosire	107	168	Boş kısmen kan davası	Dorikan	
Güzelova		Hanabaso	184	211	113	Dorikan	
Işık		Haltan	198	91	Boş	Dorikan	
Topraklı		Hvarik	342	376	154	Dorikan/Donama	
Dumanlı		Kefsurdumana	499	678	725	Domana	
Basak			206	144	Boş	Domana	

GÜNEY -BATI	Tepeköy	Harabertıpın	831	1061	1017 (Yarı boşaltma ve yeniden yerleşim- Hizb.	Hessinan
	Ocaklı	Banih	444	316	386	Hessinan
	Yolaçan	Nertinci	272	308	305	Hessinan
	Çayırlı		199	209	147	Hessinan
	Köyceğiz	Dupiç	346	341	215	Hessinan
	Uğrak	Harabamışke	464	452	446	Hessinan/Hamika
	Yazman	Hacikesen	395	357	665	Hamika
	Alyan		?	?	?	Hamika
	Telzip		245	137	?	Hamika
	Alakamış	Arabyan	340	426	465	Hamika/Arabian
	Açma	Harabasosina	242	241	575	Hamika
	Yaylaköy	Harabekoza	148	164	?	Hamika
	Ortaca	Harabedarik	37	48	?	Hamika
	Varımlı	Karağırab	450	513	410	Dera/Hamika
	Oyalı	Dalavakasr	798	957	2210	Hamika
	Ulak	Filfil	992	1078	994	Salihan
	Özbek	Tilkesen	625	694	533	Salihan/Dera/ Botikan
	Kurtuluş	Batel/ İstavran	229	209	250	Salihan/ Botikan/Arabian
	Aksoy	Memulan	243	450	562	Botikan/Seyyid/ Arabian
	Batıl					Botikan
	Babet		49	74	74	Botikan
	Kırca	Avdika	266	275	174	Botikan
	Çığır	Serkahni	1263	1306	1171	Botikan
	Gedik	Dıpike	105	121	?	
	Üçok	Babek	388	392	385	Hessinan
	Oymak	Rizök	573	655	867	Hessinan
	Pınarbaşı	Aynser	860	951	2286	Hessinan
	Duru	Daner	677	732	700	Hessinan
	Ortaköy	Şihhasan	348	477	658	Seyyid/Hessinan
	Yüksek k.	Bartım	487	463	237	Aluva
	Y.Yavşan	Zerguze bani	321	359	172	Alikan/ Ömerkan
	Tekeköy	Harabeneriya	647	607	1100	Alikan/ Ömerkan
	Yağmurca	Heylani	273	316	375	Alikan/Ömerkan
	Okçu	Sıvık	241	267	215	Alikan/Ömerkan
	Akdağ	Zengilok	346	367	432	Alikan
	Özen	Harabetuva	611	783	680	Alikan
	A.Yavşan	Zergöz	390	395	503	Arabian
DOĞU/ KUZEY -DOĞU	Sulak	Bafe	1111	1311	1684	Haruna

	Hendek		404	320	Boş	Haruna
	Yalaz	Arzaneh	279	191	Boş	Haruna/ Atmani
	Sırtköy	Talelan	1554	1032	?	Meman/ Düdeyran
	Deştedari (Sırtköy)	Deştederi	582	389	625-eski Hrist. Yeni yarı göçer yerleşigi	Düdeyran
	Harbak		469	275	177	Kıçan
	Yuvalı	Cerahi	633	579	Boş	Kıçan